

A/HRC/4/97

माघ ३, २०६३

मूलप्रति : अङ्ग्रेजी

मानवअधिकार परिषद्

चौथो अधिवेशन

अस्थायी कार्यसूचीको आइटम २

**नेपालमा मानवअधिकार स्थिति र
प्राविधिक सहयोगलगायत उहाँको कार्यालयका गतिविधिसम्बन्धी
संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्तको प्रतिवेदन**

सङ्क्षेप

२०६२ फागुन ४ गते, मानवअधिकार उच्चायुक्तले नेपालमा २०६२ को मध्य जेठदेखि २०६२ मध्य माघसम्मको मानवअधिकार स्थिति र प्राविधिक सहयोगलगायत उहाँको कार्यालयका गतिविधिबारे आफ्नो प्रतिवेदने (ई/सीएन.४/२००६/१०७) मानवअधिकार आयोगसमक्ष पेश गर्नुभयो । त्योभन्दा पछिको २०६३ भदौ १५ गतेसम्मको अवधिलाई समेटेको प्रतिवेदन महसभामा पेश गरियो (ए/६१/३७४) ।

मानवअधिकार परिषद् निर्णय २/११४ अनुसार तयार गरिएको यो वर्तमान प्रतिवेदनले नेपालमा शान्ति प्रक्रियाको सन्दर्भमा मानवअधिकार स्थितिको अध्ययन गर्दछ, र २०६३ पुषको मध्यसम्मको अवधिलाई समेट्दछ । आक्रमणहरूको अन्त्यसँगसँगै द्वन्द्वसँग सम्बन्धित उल्लङ्घन अन्त्य भए र भेला हुने तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका अधिकार प्रायः पुनर्स्थापना गरिए । तैपनि, चालु गम्भीर दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्ने, मानव-अधिकारलाई कायम राख्ने र मजबुत पार्नेबारे चुनौती रहेका छन्, जसलाई अल्पकालीन र दीर्घकालीन रूपमा सम्बोधन गरिनुपर्दछ । जघन्य मानवअधिकार उल्लङ्घनका लागि दण्डहीनता एवं गहिरो जरा गाडेका भेदभाव तथा सीमान्तकृत समूहहरूविरुद्धका अन्य दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्ने कार्य ती चुनौतीमध्येका हुन् ।

विषयसूची

१. परिचय	७
२. मानवअधिकार र शान्ति प्रक्रिया	११
३. अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार तथा मानवीय कानुनको सम्मान	१४
क. मानवअधिकारका सम्बन्धमा सुरक्षाफौजको आचरण	१४
ख. थुना र यातना	१७
ग. नेकपा (माओवादी) र मानवअधिकार	१९
घ. सशस्त्र समूहरूबाट भएका दुर्व्यवहार	२३
४. जवाफदेहिता	२५
५. आन्तरिक विस्थापन	३१
६. सामाजिक बहिष्करण/सीमान्तीकरण	३३
७. निष्कर्ष	३५

१. परिचय

१. यो वर्तमान प्रतिवेदन मानवधिकार परिषद् निर्णय २/११४ अनुसार तयार गरिएको छ, जुन निर्णयमा परिषद्ले नेपालमा मानवअधिकार स्थिति र प्राविधिक सहयोगलगायत उहाँका कार्यालयका गतिविधिबारेको प्रतिवेदन परिषद्को चौथो अधिवेशनमा पेश गर्नका लागि उच्चायुक्तलाई अनुरोध गर्ने निर्णय गर्‍यो । २०६२ फागुन ४ गते मानवअधिकार उच्चायुक्तले मानवअधिकार स्थिति र प्राविधिक सहयोगलगायत उहाँको कार्यालयका अन्य गतिविधिबारे आफ्नो प्रतिवेदन मानवअधिकार आयोगसमक्ष पेश गर्नुभयो, जुन आयोगको प्रस्ताव २००५/७८ अनुसार तयार गरिएको थियो र जसले २०६२ को मध्य वैशाखदेखि २०६२ मध्य माघसम्मको अवधिलाई समेटेको थियो (ई/सीएन.४/२००६/१०७) । त्यसपछि उहाँले २०६३ असोज १४ गतेसम्मको अवधिलाई समेटेर महासभा (ए/६१/३७४) का लागि एउटा प्रतिवेदन तयार गर्नुभयो ।
२. २०६३ पुषको अन्त्यसम्मको अवधिलाई समेट्ने यो सबैभन्दा पछिल्लो प्रतिवेदनले सन् २००६ अप्रिलको आन्दोलन भएयताका राजनीतिक परिवर्तन र मानवअधिकार अवस्थामाथि तिनको प्रभाव एवं अभै नाजुक रहेको शान्ति प्रक्रियाको क्रममा सम्बोधन गरिनुपर्ने प्रमुख मानवअधिकार मुद्दाहरूको विश्लेषण गर्दछ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय (उच्चायुक्तको कार्यालय) द्वारा देशभर गरिएको अनुगमन र छानबिन कार्य - राज्य अधिकारी, सुरक्षाफौज, नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) (नेकपा-माओवादी), नागरिक समाज, पीडित तथा परिवारहरूसँग भएको बैठकलगायत - को सन्दर्भमा सङ्कलित जानकारीमा यो आधारित छ । युद्धविरामयता उच्चायुक्तको कार्यालयका विराटनगर, काठमाडौं, पोखरा र नेपालगञ्जस्थित क्षेत्रीय कार्यालय तथा डडेल्धुरास्थित उप-कार्यालयका कर्मचारीले विभिन्न जिल्ला र गाउँको भ्रमणलाई तीव्र पारेका छन् । समग्रमा, राज्य अधिकारीहरू तथा नेकपा (माओवादी)ले उच्चायुक्तको कार्यालयलाई सहयोग गरेका छन् । तर, सरकार र नेकपा (माओवादी)लाई पठाएका धेरै प्रतिवेदन र चिट्ठीको जवाफ अभै नआएकोमा तथा दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्न र मानवअधिकारको संरक्षणलाई मजबुत बनाउन गरिएका सिफारिसहरू कार्यान्वयन गराउन विफल भएकोले उच्चायुक्तको कार्यालय खिन्न भएको छ । कहिलेकाहीं नेकपा (माओवादी)ले बन्दी अवस्थामा राखिएकाहरूसँगको पहुँचलाई ढिला गर्‍यो । यस अतिरिक्त, दुर्व्यवहारबारेका सैनिक छानबिन तथा सैनिक अदालतका कार्यविधिसँग सम्बन्धित दस्तावेजहरू उपलब्ध गर्न गरेको अस्वीकृति नेपाली

सेनाले कायम राख्यो । नेपालमा दण्डहीनताको अन्त्य गर्ने कार्य सबैभन्दा कठिन मानवअधिकार चुनौती रहेको छ ।

३. नेपालमा चालु शान्ति वार्ताबाट शान्ति प्रक्रियामा सहयोगका लागि सबै दलबाट संयुक्त राष्ट्रसङ्घलाई अनुरोध भयो । मङ्सिर ५ को विस्तृत शान्ति सम्झौता (विश्वास)का मानवअधिकार प्रावधानहरूको अनुगमन गर्न उच्चायुक्तको कार्यालयलाई अनुरोध गर्नुका अतिरिक्त, हतियार तथा सेना व्यवस्थापन र निर्वाचनका लागि प्राविधिक सहयोगलगायतका कुरामार्फत सहयोग गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घलाई अनुरोध गरियो । डिसेम्बरमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको उपस्थितिको प्रकृतिबारे सुरक्षा परिषदलाई सिफारिस गर्न महासचिवका स्वकीय प्रतिनिधिको कार्यालय (ओपीआरएस)द्वारा नेतृत्व गरिएको प्राविधिक मूल्याङ्कन मिसनमा उच्चायुक्तको कार्यालय सहभागी भयो । गतिविधिहरूको पूरकतालाई सुनिश्चित गर्न उच्चायुक्तको कार्यालयले यो नयाँ मिसनसँग समन्वय र एकदमै नजिकमा रहेर सहकार्य गर्नेछ ।

४. सन् २००६ मा राजनीतिक स्थिति र द्वन्द्वमा व्यापक घटनाक्रमहरू भए । यी परिवर्तनहरू नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी) (नेकपा-माओवादी)को समर्थन लिएर सात दल गठबन्धन (सादग)द्वारा आयोजित जनआन्दोलन भनेर जानिने १९ दिनसम्म भएका राष्ट्रव्यापी विरोधले गर्दा भएका थिए । प्रदर्शनहरू चैत २३ गते सुरु भए र तिनले अभूतपूर्व रूप धारण गरे । सरकारले भेला हुने र सङ्गठन गर्न पाउने स्वतन्त्रताका अधिकारलाई तीव्र रूपले सीमित गर्दै सुरुदेखि नै यी विरोध हुन नदिने कोसिस गर्‍यो र कयौँ हजार पक्राउ परे र धेरै राजनीतिक दल तथा नागरिक समाजका नेतालाई सार्वजनिक सुरक्षा ऐनअन्तर्गत निवारक नजरबन्दमा राखियो । सुरक्षाफौज - शाही नेपाली सेना (जेठ ४ गते नेपाली सेना भएको), सशस्त्र प्रहरी बल (सप्रब) र नेपाल प्रहरी - ले कहिलेकाहीं हिंसात्मक प्रदर्शनकारीहरूलाई तितरबितर गर्ने कठिन कार्यको सामना गर्नुपरेको कुरालाई स्वीकारे पनि उच्चायुक्तको कार्यालयले बलको अत्यधिक प्रयोगका निम्ति सुरक्षाफौजका सबै अङ्ग जिम्मेवार भएको निष्कर्ष निकाल्यो । प्रदर्शनको सन्दर्भमा अठारजनाको मृत्यु भयो, जसमध्ये अधिकांशको गोलीको घाउको कारणबाट भएको थियो र कुटाइ, गोली र ढुङ्गाबाट अझ धेरै घाइते भएका थिए ।

५. २०६३ वैशाख ११ गते काठमाडौंमा सबैभन्दा ठूलो प्रदर्शनको पूर्वसन्ध्यामा र सुरक्षाफौजबाट आउनसक्ने प्रतिक्रियाबारे गम्भीर चिन्ताका बीचमा राजा ज्ञानेन्द्रले प्रतिनिधिसभा पुनर्स्थापनाको घोषणा गरे । राजाले सादगको निर्विरोध छनौट नेपाली काङ्ग्रेसका नेता गिरिजाप्रसाद कोइरालालाई प्रधानमन्त्रीको रूपमा वैशाख १४ गते नियुक्त गरे । त्यसको भोलिपल्ट सन् २००२ यता पहिलो पटक प्रतिनिधिसभाको बैठक बस्यो, सादगको सरकार गठन भयो र त्यसपछि राजाका अधिकारहरू कटौती गरिए ।
६. नयाँ सरकारको स्थापना हुनेवित्तिकै मानवअधिकारको स्थितिमा महत्वपूर्ण सुधारहरू आएको देखियो । काठमाडौंको एक क्षेत्रमा बाहेक प्रदर्शनमाथि लगाइएको प्रतिबन्ध फुकुवा गरेपछि सङ्गठन, अभिव्यक्ति र भेला हुन पाउने स्वतन्त्रताको अधिकारको प्रायः बहाली गरियो । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन (सासुऐ)अन्तर्गत थुनिएका सबै राजनीतिक थुनुवालालाई रिहा गरियो । दुवै पक्षले युद्धविरामको घोषणा गरे, र २०६३ जेठ १२ गते २५बुँदे आचारसंहितामा सहमत भए । सन् २००६ अप्रिलयता युद्धविराम थामिएको छ र नेपाली सेना र जनमुक्ति सेना (पीएलए)का आक्रामक कारवाहीहरू पूर्ण रूपले रोकिएका छन् ।
७. आक्रमणहरू रोकिएपछि, नेकपा (माओवादी)सँग सम्बन्ध भएको आशङ्का गरिएकाहरूको ब्यारेकमा भएका गैरन्यायिक हत्या, थुना, यातना र दुर्व्यवहार-लगायतका द्वन्द्वसँग सम्बन्धित उल्लङ्घनहरूको पनि अन्त्य भयो । अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लङ्घन पनि रोकियो । अधिल्ला वर्षहरूमा प्रबल रूपमा देखा परेका दीर्घकालसम्म बेपत्ता पार्ने ढाँचाको सन् २००५ मा अन्त्य भयो । नाबालकलगायत नेकपा (माओवादी)को सदस्य वा शुभचिन्तकहरू भएको आशङ्कामा निवारक नजरबन्दमा रहेका वा आतङ्ककारी तथा विध्वंससात्मक कार्य (नियन्त्रण र सजाय) अध्यादेशअन्तर्गत अभियोगहरूको सामना गरिरहेका अधिकांश कैदीहरूलाई रिहा गरियो (हेर्नुहोस् ए/६०/३५९ अनु. १६) । अक्टोबरमा टाडोको म्याद सकिएपछि यसलाई नवीकरण गरिएन ।
८. यी सुधारहरूका बावजुद, यो प्रतिवेदनले अभिलेख गरेजस्तै, स्वेच्छाचारी थुना, अपहरण, यातना र दुर्व्यवहार जस्ता भइरहेका गम्भीर दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्ने तथा मानवअधिकारको सम्मान र यसलाई मजबुत गर्ने कार्यलाई अगाडि बढाउने धेरै चुनौती छन् । अर्थपूर्ण रूपमा विगतका र हालका उल्लङ्घनका लागि दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्न दुवै पक्षको विफलता तथा गहिरो रूपले जरा गाडेर

रहेका भेदभाव तथा महिला तथा दलित, मधीशे तथा जातीय समूहहरू जस्ता महिला र अन्य सीमान्तकृत समुदायविरुद्धका अन्य दुर्व्यवहार चुनौतीमध्ये पर्दछन् । सबै दलका तर्फबाट कानुनी शासनलाई मजबुत बनाउन तथा सबैका राजनीतिक अधिकारको सम्मान गर्न राजनीतिक इच्छा नभएसम्म लोकतन्त्रको क्षेत्रमा उपलब्धिहरू भए तापनि, विनाघम्की वा हिंसा २०६४ जेठमा हुन लागेको संविधानसभाको निर्वाचनका लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना गर्ने कार्य अत्यन्त कठिन हुनेछ ।

२. मानवअधिकार र शान्ति प्रक्रिया

९. यी राजनीतिक विकासक्रमपछि, सादग र नेकपा (माओवादी)बीचको शान्ति वार्ता पुनः सुरु गरियो र यसबाट शृङ्खलाबद्ध सम्झौताहरू भए । यो वार्ता संविधानसभाको निर्वाचनका लागि कदमहरूको कार्तिक २२ को समयतालिकामा पुगेर टुङ्गियो, र मङ्सिर ५ गते सादग र नेकपा (माओवादी)बीच विस्तृत शान्ति सम्झौता (विश्वास) भयो, जसले प्रभावकारी रूपले ११-वर्षे द्वन्द्वको अन्त्य गर्‍यो । सन् २००५ नोभेम्बरयता दुई पक्षबीच भएका अधिल्ला सम्झौताहरूलाई एकीकृत गर्दै, यसले भेदभाव, स्वेच्छाचारी थुना, यातना, हत्या तथा बेपत्ता, एवं आर्थिक र सामाजिक अधिकारहरूलगायतका मानवअधिकारसम्बन्धी व्यापक प्रावधानहरू राखेको छ । यसले सम्झौतामा उल्लिखित मानवअधिकारसम्बन्धी प्रावधानहरूको अनुगमन गर्न उच्चायुक्तको कार्यालयलाई कार्यादेश प्रदान गरेको छ र सूचना उपलब्ध गर्ने तथा सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गर्नमा दुवै पक्षलाई सो कार्यालयसँग सहकार्य गर्न भनेको छ ।
१०. उच्चायुक्तको कार्यालयले मानवअधिकार शान्ति प्रक्रियाको केन्द्रमा हुनुपर्दछ भनेर बारबार उल्लेख गरेको छ । मानवअधिकार प्रावधानहरूको स्वागत गरिनु त पर्छ नै तर विस्तृत शान्ति सम्झौताले तिनका कार्यान्वयनका लागि विशिष्ट उपायहरू राखेको छैन । दुवै पक्षले पहिलेका सम्झौता तथा समझदारीहरूमा भएका मानवअधिकारहरूलाई सम्मान गर्न पूर्ण प्रतिबद्धता जनाएका छन्, तर कार्यान्वयन सन्तोषजनक हुनु त कता हो कता अहिलेसम्म सम्झौताले विगतका मानवअधिकार उल्लङ्घनहरूका लागि न्याय प्राप्तिको प्रश्नलाई सम्बोधन गर्न पनि विफल भएको छ (तल हेर्नुहोस्) ।
११. विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर भएपछि २०६३ असार १ गते स्थापना गरिएको ३१-सदस्यीय युद्धविराम आचारसंहिता राष्ट्रिय अनुगमन समिति, जसलाई मानवअधिकार अनुगमनबारे सहयोग पुऱ्याउन अनुरोध गरिएको थियो, लाई विघटन गरियो । अर्को वैकल्पिक अनुगमन निकाय स्थापना हुन बाँकी नै छ । युद्धविराम आचारसंहिताका धेरैजसो मानवअधिकारसम्बन्धी प्रावधानहरूलाई विस्तृत शान्ति सम्झौतामा समावेश गरिएका थिए ।

१२. विस्तृत शान्ति सम्झौताले राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग (रामाअआ)लाई पनि अनुगमन गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका प्रदान गरेको छ । तर, रामाअआको भविष्य प्रतिवेदन अवधिभर अनिश्चित रह्यो । रामाअआका अध्यक्ष तथा सदस्यहरूको असार २५ गतेको राजीनामापछि, उच्चायुक्तको कार्यालय र अन्यले नयाँ आयुक्तहरूको छनौटका निमित्त नागरिक समाजका विचारहरूलाई ध्यानमा राख्ने समयानुकूल, पारदर्शी र परामर्शी प्रक्रियाका लागि सशक्त ढङ्गले वकालत गरे । वरिष्ठ सरकारी अधिकारीहरूसँगको पत्राचारमा उच्चायुक्तको कार्यालयले अन्तरिम संविधानको मसौदामा सम्बन्धित प्रावधानहरू समावेश गरियोस् तथा, अन्य मुद्दाहरूका अतिरिक्त, छनौट र नियुक्ति प्रक्रिया अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुकूल होओन् भन्ने सुनिश्चित गर्न मानवअधिकार आयोगलाई संशोधन गरियोस् भनी आग्रह गर्‍यो । यसले स्वतन्त्रपूर्वक र नागरिक समाजबाट चाहिने व्यापक समर्थनसहित आफ्नो कार्य गर्न नयाँ रामाअआलाई सशक्त, गैरदलीय आधारमा राखियोस् भनी पनि आग्रह गर्‍यो । यी कुनै पनि सिफारिसहरू सम्बद्ध कानूनमा समावेश गरिएनन् । सन् २००६ डिसेम्बरमा, परिमार्जित मानअधिकार ऐनअन्तर्गत सरकारले नयाँ अध्यक्ष र आयुक्तहरूको नियुक्ति गर्‍यो । छनौट प्रक्रियामा परामर्शको अभावलाई लिएर व्यापक आलोचना गरियो । वर्षान्तसम्ममा नियुक्तिहरू अझै स्वीकृत हुन बाँकी थिए ।
१३. यो पृष्ठभूमिमा, उच्चायुक्तको कार्यालयले रामाअआका कर्मचारीहरूलाई सघाउने कार्यलाई जारी राख्यो र यसका कर्मचारीको व्यवशायिक क्षमताको थप विकास गर्न तथा नयाँ आयुक्तहरू अन्ततः नियुक्त भएपछि यसले खेल्ने महत्वपूर्ण भूमिकाका लागि यसलाई अझ राम्रोसँग तयार राख्न आयोगसँग मिलेर तालिमहरूको आयोजना गर्‍यो ।
१४. अन्तरिम सरकार र संसदको गठनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न, दुवै पक्षद्वारा २०६३ पुष १ गते अन्तरिम संविधानको मसौदामा हस्ताक्षर गरियो र माघ १ गते निवर्तमान व्यवस्थापिका तथा त्यसपछिको अन्तरिम व्यवस्थापिकाद्वारा जारी गरियो । सन् २००६ जुलाईमा स्थापित अन्तरिम संविधान मसौदा समिति (यसपछि “मसौदा समिति”) द्वारा यसको मसौदा गरिएको थियो । सर्वोच्च अदालतका पूर्व न्यायाधीशको नेतृत्वमा गठित सबै पुरुष भएको ६ सदस्यीय समिति पर्याप्त रूपले प्रतिनिधिमूलक नभएको भनी व्यापक विरोध भएपछि, अरू दश सदस्य (चार महिला र एक दलित प्रतिनिधि) थपिए । संविधानसभाद्वारा नयाँ संविधानको मसौदा नबनेसम्म र पारित नभएसम्म अन्तरिम संविधानले

मानवअधिकारको संरक्षणलाई बलियो बनाउने एउटा अवसर प्रदान गर्दछ । सबभन्दा पछिल्लो मसौदाले सुधारिएका मानवअधिकारसम्बन्धी प्रावधानहरूलाई समावेश गरे तापनि, आफूले असोज ११ गते शान्ति वार्ता टोलीहरूलाई पेश गरेका मध्येका केही सिफारिसहरूलाई पुष १ गतेको दस्तावेजमा समावेश गरिएन भनी उच्चायुक्तको कार्यालय चिन्तित छ । उदाहरणार्थ, मसौदाले बाँच्न पाउने, स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकारलाई स्पष्टसँग संरक्षण गर्दैन । आपत्कालको समयमा निश्चित मौलिक अधिकारहरूलाई निलम्बित गर्न सरकारलाई छुट दिने प्रावधानलगायतका केही प्रावधानहरू अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरूसँग मेल खाँदैनन् ।

३. अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार तथा मानवीय कानूनको सम्मान

क. मानवअधिकारका सम्बन्धमा सुरक्षाफौजको आचरण

१५. युद्धविरामसहित अप्रिलमा सरकारमा भएका परिवर्तनले सुरक्षाफौजको आचरणमा, विशेषतः द्वन्द्वसँग सम्बन्धित उल्लङ्घनहरूका सम्बन्धमा, सकारात्मक प्रभाव पारेको छ, तर यी उपलब्धिहरू जोखिममा परेका छन् । संस्थागत कमजोरी एवं मानवअधिकारको पूर्ण सम्मानमा आधारित व्यावसायिकता ल्याउन राजनीतिक इच्छाको आवश्यकता अझै सामना गर्नुपर्ने चुनौतीहरू हुन् । आगामी महिनाहरूमा, आफू अनुपस्थित रहँदै आएका क्षेत्रहरूमा राज्य अधिकारीहरूको विस्तार तथा कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको मजबुती उल्लङ्घनहरू अन्त्य गर्ने तथा शान्ति व्यवस्थालाई, विशेषतः निर्वाचन प्रक्रियाको बेला, कायम राख्न महत्वपूर्ण हुनेछन् ।
१६. जनाइसकिए भैं, नेपाली सेनाद्वारा भएका द्वन्द्वसँग सम्बन्धित उल्लङ्घनहरू आक्रमणहरूको अन्त्यपछि पूर्ण रूपले रोकिए । बलात्कार वा यौन हिंसा लगायतका छिटफुट दुर्व्यवहारहरू र अप्रिलमा प्रदर्शनकारीहरूको एउटा समूहको हत्या भएको कुरा प्रतिवेदित गरिए । तर, सेनाको सुधार - विशेषतः यसलाई पूर्ण नागरिक नियन्त्रण र जाँचमा राख्ने आवश्यकतालाई सन्तोषजनक तरिकाले सम्बोधन गर्न बाँकी नै छ । सेप्टेम्बरमा पारित सैनिक ऐनबाट सीमित परिवर्तनमात्र भएको छ । बेपत्ता पार्नेलगायत नेपाली सेनाद्वारा भएका विगतका जघन्य मानवअधिकार उल्लङ्घनहरूका लागि जवाफदेहीताको अभाव उच्चायुक्तको प्रमुख सरोकारहरूको मध्येको एक रहेको छ । यसको नेतृत्वले आफूले जवाफदेहीताको प्रश्नलाई सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिरहेको जानकारी उच्चायुक्त पारदर्शीताको अभाव तथा अधिकांश पीडकद्वारा उपभोग गरिएको जारी दण्डहीनता, न्याय प्राप्त गर्न खोज्नेहरूलाई धम्कीको खतरासहित, अत्यन्त आलोचक रहिआएको छ ।
१७. यो सङ्क्रमणको चरणमा, प्रमुख कानून कार्यान्वयन निकायको रूपमा नेपाल प्रहरीको महत्वपूर्ण भूमिकालाई अगाडि ल्याइएको छ, तर संस्थाको रूपमा यसले धेरै चुनौतीको सामना गर्दछ । प्रहरीको हत्या गरिएपछि वा उनीहरूलाई धम्की आएपछि द्वन्द्वको क्रममा १,००० भन्दा बढी प्रहरी चौकी ध्वस्त वा परित्याग

गरिए। सबै प्रहरी चौकी २०६३ पुषको अन्त्यसम्ममा पुनर्स्थापना गरिनुपर्दछ भनी सरकारले निर्देशनहरू दिएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर भए पनि नेपाल प्रहरीले आधारभूत संरचना र रकमको अभावलागयत असङ्ख्य व्यवधान, एवं नेकपा (माओवादी)का अवरोधहरूको सामना गरिरहेको छ। कार्तिक २२ को समयतालिकालाई उल्लेख गर्दै, नेकपा (माओवादी)ले केही क्षेत्रमा अन्तरिम सरकारभन्दा अघि प्रहरी चौकीहरू पुनर्स्थापनाको विरोध गरेको छ। डिसेम्बरमा कम्तीमा दुईवटा घटनामा, पुनर्स्थापित प्रहरी चौकीहरूमाथि आक्रमण भएपछि भडपहरू भए। नेकपा (माओवादी)का अध्यक्षद्वारा २०६३ पुष १९ गते प्रहरी चौकीहरूको पुनर्स्थापनालाई सघाउन कार्यकर्ताहरूलाई दिएको निर्देशनपछि यो प्रक्रियाले गति लियो। २०६३ माघ ३ सम्ममा, सरकारका अनुसार, १,०१९ प्रहरी चौकी पुनर्स्थापना गरिए, तर केही क्षेत्रमा अझै व्यवधानहरू भइरहेको प्रतिवेदन गरिएको थियो।

१८. ग्रामीण क्षेत्रमा प्रभावकारी प्रहरी अनुगमनको अनुपस्थिति युद्धविरामपछि तुरुन्तै एउटा प्रमुख मानवअधिकार चुनौतीको रूपमा देखापरेको - एउटा शुन्यता जुन बारबार प्रायः दुरुपयोगयुक्त समानान्तर “कानून कार्यान्वयन” गतिविधिहरू र नेकपा (माओवादी)का “जनअदालत”ले भरिएको छ (तल अनु. २९-३४ हेर्नुहोस्)। प्रहरी र अदालतको अनुभूत कमजोरी तथा प्रायः अकर्मण्यता र कानून व्यवस्था लागू गर्ने राज्यको क्षमतामा त्यसबाट भएको विश्वासको अभावले नेकपा (माओवादी)को “कानून कार्यान्वयन” गतिविधिहरू तथा “जनअदालत”को विस्तारलाई सहज बनायो। सङ्क्रमणकालीन अवधिमा पर्याप्त प्रहरी अनुगमन तथा न्यायको प्रभावकारी सम्पादनमार्फत् मानवअधिकारको संरक्षणलाई सुनिश्चित गर्न विशाल चुनौती प्रस्तुत गर्दछ। राज्यको कानून कार्यान्वयन प्रणाली तथा न्याय सम्पादनको मजबुती राज्य अधिकारीहरू कानून व्यवस्था कायम राख्न तथा न्याय दिन सक्षम छन् भन्ने स्थानीय समुदायहरूलाई आश्वास्त पार्न अत्यन्त महत्वपूर्ण हुनेछ। राज्यमा कानून कार्यान्वयन र न्यायिक कार्यहरू गर्न, पहिला नेकपा (माओवादी)द्वारा नियन्त्रित नभएका क्षेत्रहरूमासमेत, क्षमता वा कर्हिलकाहीं इच्छाको अभाव रहेकाले धेरैजसो सर्वसाधारण जनसङ्ख्या मानवअधिकार संरक्षणका लागि अत्यावश्यक यी मौलिक सार्वजनिक सेवाहरूबाट बञ्चित रहेको कुरा वर्तमानका सङ्केतहरूले देखाउँदछन्। यो सुरक्षा शुन्यता धेरै तरिकाले भरिने खतरा छ : समुदायहरूले आफ्नै हातमा “न्याय” लिएर जुन घातक परिणामहरूसहितका कतिपय घटनाहरूमा भइसकेको छ; नेकपा (माओवादी)को “जनअदालत”को प्रायः दुर्व्यवहारयुक्त प्रणालीमार्फत्; आपराधिक

तत्वहरू वा सङ्गठित आपराधिक समूहहरूको शोषणमार्फत्, जसमध्ये केहीलाई राजनीतिक रूपले परिचालन गरिएको हुनसक्छ; र केही भिजिलान्ते समूहहरूबाट ।

१९. निर्वाचन प्रक्रियाको सन्दर्भमा, कानूनको नजरमा सीमान्तकृत समूहहरूलाई समान किसिमले व्यवहार गरियोस् भन्ने सुनिश्चित गर्नेलगायत प्रहरीले निष्पक्ष किसिमले कानून व्यवस्था कायम राख्न अत्यावश्यक हुनेछ (तल अनु. ६२-६७ हेर्नुहोस्) । यस सम्बन्धमा, महिलाका लागि न्यायमा पहुँच एवं दलित र अन्य सीमान्तकृत समूहहरू प्रमुख चासोको रूपमा रहेका छन् । उच्चायुक्तको कार्यालयमा प्रतिवेदित लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी १०० भन्दा बढी घटनाको सानो सङ्ख्या छानबिनका लागि प्रहरीमा दर्ता गरियो, विशेषतः ती घटना जसमा सुरक्षाफौजका सदस्यहरू जिम्मेवार भएको भनिएको थियो । पीडितहरूलाई न्यायको पहुँच प्राप्त गर्नमा कलङ्कित हुने तथा प्रतिशोधको डर, बलात्कारका घटनाहरू दर्ता गर्न ३५ दिने कानुनी हदम्याद एवं यस्ता घटनाहरूको उजुरी गर्दा पनि न्यायको थोरै प्रमाणका व्यवधानहरू थिए ।
२०. उच्चायुक्तको कार्यालयले मानवअधिकारको पूर्ण सम्मानका साथ नेपाल प्रहरी तथा सप्रब दुवैको भिड नियन्त्रण गर्ने क्षमताको अनुगमन गर्ने कार्यलाई जारी राखेको छ । अप्रिलयता, जवाफदेहीतादेखि भेदभाव, शिक्षा र स्वास्थ्यसम्बन्धी मुद्दाहरूबारे धेरै विरोधहरू विशेषतः राजधानीमा आयोजना गरिएका छन् । उच्चायुक्तको कार्यालयले प्रहरीले लट्ठी प्रहार गर्दा प्रदर्शनकारीहरूको टाउकामा तथा अन्य चोटपटकहरू लागेका थप उदाहरणहरू अभिलिखित गरेको छ र केही घटनामा त प्रत्यक्षत देखेको छ । केही घटनाहरूमा प्रदर्शनहरू हिंसात्मक भए पनि, उच्चायुक्तको कार्यालय बलको प्रयोग बेलाबेलामा अत्यधिक भएको र अप्रिल आन्दोलनको सञ्चालनबाट पाठहरू नसिकिएको निष्कर्षमा पुग्यो ।
२१. सप्रबको भावी भूमिकाको मुद्दा अप्रिलमा भएको यसको भूमिकाबाट मात्र आएको होइन तर जब नेपाल-चीन सीमानामा तैनाथ सप्रबले जीवित गोलीको प्रयोग गरी हिंसात्मक भिडको सामना गर्नुपऱ्यो, जसमा एकजनाको मृत्यु हुनका साथै कतिपय घाइते भए, त्यसमा सप्रबको गस्तीद्वारा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानीमा साउन १४ गते भएको बलको अत्यधिक प्रयोगपछि पुनः देखापऱ्यो । नेपाल प्रहरी सकारात्मक हस्तक्षेप गर्नबाट पछि हट्यो । अत्यधिक बलको प्रयोग गरिएको थियो भन्ने उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा गरिएका

छानविनहरूको निष्कर्ष रहे पनि सप्रबको आन्तरिक छानविनले त्यस्तो भएको निष्कर्ष निकालेन र सुरुमा निलम्बित सप्रबका एकजना अधिकारी कार्यालय फर्के। यो विशेष घटनाका लागि सप्रबको जिम्मेवारीका अतिरिक्त सप्रबलाई यो भूमिका निर्वाह गर्न तालिमको प्रदर्शित र स्वीकारित अभावका बावजुद प्रहरी अनुगमनको कार्य गर्न खटाउन जारी राखिएकोमा उच्चायुक्तको कार्यालय चिन्तित छ। सप्रबका लागि उच्चायुक्तको कार्यालयले दिएको तालिमले मानवअधिकार मुद्दाहरू, विशेषतः बलको उपयुक्त प्रयोगका सम्बन्धमा, लाई सम्बोधन गर्न खोजेको छ, तर सप्रबको कानुन कार्यान्वयनको भूमिकालाई थप स्पष्ट गर्न आवश्यक छ।

ख. थुना र यातना

२२. टाडोअन्तर्गत द्वन्द्वसँग सम्बन्धित पक्राउहरू र सासुऐअन्तर्गतका राजनीतिक पक्राउहरू युद्धविरामयता रोकिएका छन्। सासुऐअन्तर्गतको एउटै मात्र अपवाद भनेको मईमा पूर्व गृह, परराष्ट्र र सञ्चारमन्त्रीहरू र दुई अन्य भूतपूर्व अधिकारीहरूको थुना थियो। नयाँ मापदण्डहरू स्थापना गर्नुपर्ने बेलामा पहिलेको सरकारको जस्तै तिनै स्वेच्छाचारी उपायहरूको प्रयोग गरेकोमा उच्चायुक्तको कार्यालयले नयाँ सरकारको आलोचना गर्‍यो। अन्ततः सबैलाई अदालतको आदेशमा रिहा गरियो र सासुऐ त्यसयता लागू गरिएको छैन। “कानुन व्यवस्था कायम राख्दा यसको दुरुपयोग गरिनेछैन” भनी सरकारले आश्वासन दियो। सन् २००७ को जनवरीमा प्रधानमन्त्रीको निवासबाहिर धर्ना बस्दा नागरिक समाजका कार्यकर्तालगायतका प्रदर्शनकारीहरूलाई अल्प अवधिका लागि प्रहरीद्वारा पक्राउ गरियो।

२३. टाडोअन्तर्गत थुनिएका नेकपा (माओवादी) भएको आरोप लगाइएका बहुसङ्ख्यक सदस्य वा पक्षधरहरूलाई रिहा गरियो। सरकारका अनुसार, १,०८२ टाडो थुनुवाहरूलाई रिहा गरियो - ६९२ निवारक र ३९० पूर्वपूर्व थुनाबाट। उच्चायुक्तको कार्यालयले टाडोको ३३६ थुनुवालाई मोरङ, कास्की, काठमाडौं, दाङ र कञ्चनपुर जिल्लाहरूमा पाँचवटा उच्च सुरक्षा केन्द्रमा छुट्टै अन्तरवार्ता लियो। यो समीक्षाका प्रमुख निष्कर्षहरूले अवैधानिक पक्राउ र थुनालगायत गम्भीर उल्लङ्घनहरू एवं आधारभूत उचित प्रक्रियाका प्रत्याभूतिहरूको उपेक्षा गरेको देखायो। धेरैले आफूलाई कारागार सरुवा गर्नुभन्दा अघि सेनाका ब्यारेकमा यातना दिइएको आरोप लगाए।

२४. उच्चायुक्तको कार्यालयले पहिलेका टाडो अन्तर्गतका थुनुवाहरू वा अहिले सामान्य अपराधिक कसुरमा थुनिएका अन्य नेकपा (माओवादी)सँग सम्बन्धित थुनुवाहरूको वर्तमानको थुनाको वैधानिकताको अहिले मूल्याङ्कन गरिरहेको छ। यसले मानवीय वा मानवअधिकार कानूनको उल्लङ्घन हुने गरी कसुरहरूको अभियोग लगाइएको छ कि छैन भन्ने कुराको पनि अध्ययन गरिरहेको छ। केही मुद्दाहरू बालबालिकासँग सम्बन्धित छन्, जो लगभग १०० जना बालबालिकामध्ये पर्दछन्, जसको टाडोअन्तर्गतको थुना अभिलिखित गरिएको थियो (हेर्नुहोस् इ/सी.एन.४/२००६/१०७, अनु. ६८)।
२५. अधिकांश टाडोअन्तर्गतका थुनुवाहरूको रिहाइपछि देशभर समान्य अपराधका लागि थुनिएकाहरूले सबै कैदीका लागि आममाफीको माग गर्दै भोक हडताल तथा कारागारका आधारभूत संरचनाको विनासलगायतका विरोधहरू सुरु गरे। थुनाहरू प्रायः असाध्यै घुँइचो भएका र अपर्याप्त छन्। उच्चायुक्तको कार्यालयले कारागारको अवस्थामा सुधारहरू ल्याउने सम्बन्धमा सकारात्मक हस्तक्षेप तथा कारागारभित्र भएका दुर्व्यवहारका सम्बन्धमा जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्न, खासगरी आन्तरिक अनुशासन कायम राख्न कैदीहरूलाई नै प्रयोग गर्ने पद्धतिका सम्बन्धमा, आवधिक भ्रमणहरू जारी राखेको छ।
२६. शङ्कास्पद व्यक्तिहरूको प्रहरी थुना, थुनुवाहरूको मानवअधिकारको सम्मानको अर्थमा उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा योजनाबद्ध तरिकाले अभै सम्बोधन हुन बाँकी नै छ। तैपनि, अपराधिक शङ्कास्पद व्यक्तिहरूको दुर्व्यवहार र यातनासम्बन्धी घटनाहरू अभिलिखित गरिए। उच्चायुक्तको कार्यालय सन् २००६ अक्टोबरमा एकजना भारतीय नागरिकको यातनाको परिणामस्वरूप भएको भनिएको हत्याका बारे विशेषतः चिन्तित थियो। एकजना प्रहरी अधिकारीलाई निलम्बित गरियो तर अभियोग लगाइएन। अक्टोबरमै, नेपाल प्रहरीद्वारा पक्राई गर्दा एकजनालाई गोली हानी मारियो। उच्चायुक्तको कार्यालयबाट भएका छानबिनहरूले आत्मरक्षाका लागि निजलाई गोली हानिएको थियो भन्ने आधिकारिक भनाइलाई चुनौती दियो।
२७. सन् २००५ डिसेम्बरमा सरकारद्वारा गरिएको आफ्नो घोषणाका बावजुद (हेर्नुहोस् इ/सीएन/२००६/१०७, अनु. २७) पूर्ण कार्यकारी राष्ट्रिय केन्द्रीय थुनासम्बन्धी पञ्जिकाको निरन्तर अभाव, एवं देशभरिका धेरै कारागार तथा प्रहरी चौकीमा दुरुस्त बहिखाताको अभावले थुनुवाहरूको वैधानिक हैसियत

तथा रिहाइको अनुगमनलाई गाह्रो बनाएको छ र यिनीहरू सम्बन्धन गरिनुपर्ने मुद्दाको रूपमा रहेका छन् । प्रहरी हिरासतमा थुनासम्बन्धी बहिखाताको नाजुक अवस्था तथा न्यायिक अधिकारीहरूलाई थुनुवाहरू बुझाउनमा ढिलाइले स्वेच्छाचारी थुनालाई सहज बनाएको भनी उच्चायुक्तको कार्यालय चिन्तित छ । बालबालिका र किशोरहरूसम्बन्धी प्रहरी हिरासतमा भएका व्यक्तिगत मुद्दाहरूबारे पनि यो चिन्तित छ ।

२८. स्वेच्छाचारी थुना, दुर्व्यवहार र सन् २००६ मा भएको राष्ट्रिय निकुञ्जका थुनास्थलको हिरासतमा भएका तीन मृत्यु, तीमध्ये एक यातनाको परिणास्वरूप भएको भनिएको, बारेका आरोपहरूको पनि उच्चायुक्तको कार्यालयले छानविन गर्‍यो । पछिल्लो घटनाको सम्बन्धमा निकुञ्जका दुई वार्डेनलाई थुनियो ।

ग. नेकपा (माओवादी) र मानवअधिकार

२९. शान्ति सम्झौतामा भएका प्रावधानहरूका अतिरिक्ति, नेकपा (माओवादी)ले २०६२ वैशाख ४ गते अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून र मानवअधिकारका मान्यताप्रतिको आम सम्मान र प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दै जारी वक्तव्य एवं कुटपिट, अपहरण, हत्या र जबरजस्ती चन्दाका लागि जिम्मेवारहरूविरुद्ध कारवाही गर्न २०६३ भदौ १७ गते जारी निर्देशनहरूलगायत मानवअधिकारको सम्मान गर्ने अन्य प्रतिबद्धताहरू व्यक्त गर्‍यो । नेकपा (माओवादी)द्वारा भएका द्वन्द्वसँग सम्बन्धित उल्लङ्घनहरू युद्धविरामपछि अन्त्य भए, तर त्यसपछिका महिनाहरूमा विशेषतः “कानून कार्यान्वयन” र “जनअदालत”का गतिविधि, एवं बालभर्तीसम्बन्धी दुर्व्यवहारबारे गम्भीर सरोकारहरू थिए । यी सरोकारहरूमध्ये धेरै सन् २००६ को सेप्टेम्बरमा प्रकाशित प्रतिवेदनमा उठाइए, जसमा उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)लाई यस्ता दुर्व्यवहारको अन्त्य गर्न तथा जिम्मेवारहरूलाई जवाफदेही ठहर्‍याउन आह्वान गर्‍यो ।

३०. अप्रिलपछि, नेकपा (माओवादी)ले आफ्ना समानान्तर संरचनाहरू - प्रमुखतः “जनअदालत” - जिल्ला सदरमुकाम तथा गाउँसम्म फैलायो, जहाँ उनीहरू पहिला उपस्थित थिएनन् । नेकपा (माओवादी)का अध्यक्षको असार १९ गतेको “विशेष निर्देशन”पछि अधिकांश “जनअदालत”ले जिल्ला सदरमुकामहरूमा उजुरी सुन्न छाडे, तर ग्रामीण क्षेत्र तथा जिल्ला सदरमुकामको आसपासमा आफ्नो कार्यलाई जारी राखे । उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)

द्वारा अप्रिल र नोभेम्बरको बीचमा भएका करिब ३० बालबालिकालगायत भण्डै ३५० वटा अपहरणका रिपोर्टलाई पुष्टि गर्‍यो । विस्तृत शान्ति सम्झौतामा हस्ताक्षर भएयता, मध्यक्षेत्र, जहाँ पुष २१ गते सम्म ३६ वटा अपहरण भएको कुराको पुष्टि भयो, बाहेक अपहरणमा तीव्र ह्रास आयो । उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा अनुगमित मुद्दाका अधिकांश अपहृतलाई रिहा गरियो । “सजाय”पछि केही बन्दी नै रहे - प्रायः जबर्जस्ती सुधारात्मक श्रमको लागि ।

३१. अपहृतविरुद्ध नेकपा (माओवादी)ले लगाएका आरोपहरूमा डकैती, हत्या र लागुपदार्थसँग सम्बन्धित घटनाहरू थिए । केहीलाई साँस्कृतिक परम्परा तोडेको, धेरैजसोलाई “अनैतिक यौनसम्बन्ध”मा संलग्न भएको, आरोप लगाइयो । नेकपा (माओवादी)द्वारा अपहृतमध्ये ठूलो सङ्ख्यालाई लैङ्गिक हिंसाको आरोप लगाइएको भनियो । सानो सङ्ख्याका अपहृतहरूलाई सेना वा अधिल्लो व्यवस्थासँग सम्बन्ध भएको कारणले पक्राउ गरिएको आरोप लगाइएको भनियो ।
३२. अपहृतहरूलाई प्रायः एक ठाउँबाट अर्को ठाउँबाट सारिन्थ्यो, निजी घर, कारखाना वा अन्य यस्ता भवनहरूमा थुनेर राखिन्थ्यो । कहिलेकाहीं नेकपा (माओवादी)ले यस्ता कैदीहरूसँगको पहुँचलाई विशेषतः काठमाडौँ उपत्यकामा हिलाइ गर्थ्यो । दुर्व्यवहार तथा यातनाका घटनाहरू प्रतिवेदित भए र उच्चायुक्तको कार्यालयले आरोपहरूसँग मिल्दजुल्दा चोटपटकहरू भएको प्रत्यक्ष देख्यो । केही दुर्व्यवहारहरू नेकपा (माओवादी)को ट्रेड युनियन, अखिल नेपाल राष्ट्रिय ट्रेड युनियन महासंघ (क्रान्तिकारी) र युथ कम्युनिस्ट लिग जस्ता नेकपा (माओवादी)का सङ्गठनहरूद्वारा गरिएको थियो ।
३३. उच्चायुक्तको कार्यालयका लागि विशेष सरोकारको कुरा “कानून कार्यान्वयन”का लागि गरिएका अपहरणहरू थिए । सन् २००६ को मई र अक्टोबरको बीचमा, उच्चायुक्तको कार्यालयले अपहृत व्यक्तिहरूको शङ्कास्पद परिस्थितिहरूमा भएका १३ हत्या वा मृत्यु र केही घटनामा नेकपा (माओवादी)द्वारा कुटिएको कुराको अभिलेख राखेको छ । यी घटनाहरूमा सन् २००६ को मई र जुनमा मध्यक्षेत्रमा भएका शृङ्खलाबद्ध आठवटा हत्या थिए, जुन प्रत्यक्ष रूपले नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताद्वारा भएको वा तिनले गाउँलेहरूलाई उक्साएर अप्रत्यक्ष रूपले भएको भनिएका थिए । नेकपा (माओवादी)ले सुरुमा संलग्नतालाई अस्वीकार गरे तापनि, पछि केही घटनामा नेकपा (माओवादी)का स्थानीय नेताहरूले जिम्मेवारी स्वीकारे । नेकपा (माओवादी)ले यी नेकपा (माओवादी)को नीति होइनन् भन्ने

उच्चायुक्तको कार्यालयलाई आश्वासन दिएपछि र उच्चायुक्तको कार्यालयले आफ्ना सरोकारहरूलाई सार्वजनिक गरेपछि, मध्यक्षेत्रमा भएका यस्ता हत्याहरू पुरै रोकिए । बलात्कारको आरोप लागेका एक १३ वर्षीय बालक र अनैतिक सम्बन्ध राखेको आरोप लागेकी एक महिलालगायतका आठ व्यक्तिका घटनाहरूबारे पनि उच्चायुक्तको कार्यालयले छानबिन गर्‍यो - तिनीहरू सबैले सन् २००६ को मई र अक्टोबरको बीचमा नेकपा (माओवादी)द्वारा बन्दी अवस्थामा हुँदा वा त्यसको केही समयपछि गरेको भनिएको थियो । हत्याका सबै घटना, सन्दिग्ध परिस्थितिमा भएका मृत्युहरू तथा आरोप लगाइएका हत्याहरू, राष्ट्रिय नेतृत्वसहित, नेकपा (माओवादी)सँग उठाइयो, तर उच्चायुक्तको कार्यालयले यी घटनाबारे नेकपा (माओवादी)द्वारा गरिएका छानबिनहरूबारे विस्तृत जानकारीका लागि गरिएका अनुरोधहरूको अहिलेसम्म जवाफ पाइएको छैन । अक्टोबरयता यस्ता घटनाहरू प्रतिवेदित भएका छैनन् ।

३४. अपहरण, सम्बद्ध छानबिन र सजायहरूले उचित प्रक्रिया र निष्पक्ष पुर्पक्ष वा शारीरिक अखण्डताप्रतिको अधिकारको न्यूनतम प्रत्याभूतिहरू समेत दिन विफल भएको र त्यसैले अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरूको उल्लङ्घन भएको जनाउँदै उच्चायुक्तको कार्यालयले “कानून कार्यान्वयन”सँग सम्बन्धित गतिविधिहरू तथा “जनअदालत”को प्रयोगबारे नेकपा (माओवादी)सँग प्रत्यक्ष रूपले र सार्वजनिक रूपले पनि सरोकारहरू उठायो । यसले नेकपा (माओवादी)लाई थुनिएका सबैलाई रिहाइ गर्न वा प्रहरीलाई बुझाउन एकनासले आह्वान गरेको छ । नेकपा (माओवादी) र नेपाल प्रहरीबीचको सम्बन्ध जिल्लैपिच्छे, फरक फरक छ, तर नेकपा (माओवादी)द्वारा पक्राउ गरिएका तथा नेपाल प्रहरीलाई बुझाइएका शङ्कास्पद व्यक्तिहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको छ । नेकपा (माओवादी) कहिलेकाहीं नेपाल प्रहरीबाट शङ्कास्पद व्यक्तिहरूलाई बुझ्न सफल भएका छन् वा निश्चित घटनाहरूबारे नेपाल प्रहरीका छानबिनलाई निलम्बन गर्न सफल भएका छन् । भावी राजनीतिक परिवर्तनले के गर्ने हो भन्ने डर एवं केन्द्रीय तहबाट पर्याप्त नीति निर्देशनको अभावले नेकपा (माओवादी)द्वारा भएका गम्भीर दुर्व्यवहार विरुद्ध पनि कारवाही गर्न आफूले अस्वीकार गरेको स्थानीय नेपाल प्रहरीले उच्चायुक्तको कार्यालयलाई बताए । केही क्षेत्रहरूमा नेकपा (माओवादी)ले अन्तरिम सरकार गठन नभएसम्म आफूले बन्दीहरू नबुझाउने कुराको उल्लेख गरेका छन् । अन्तरिम सरकारले काम गर्न थालेपछि, मात्र समानान्तर संरचनाहरूको अन्त्य गर्ने कुरा नेकपा (माओवादी)ले बारबार उल्लेख गर्‍यो ।

३५. उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)का सदस्यहरूले स्थानीय समुदाय, सरकारी अधिकारी, गैसस, विद्यालय, व्यापारी, पर्यटक र शिक्षकहरूबाट “कर” वा “चन्दा” उठाइरहेका धेरै रिपोर्ट प्राप्त गरिरहेको छ । व्यक्तिहरूले चन्दा दिन अस्वीकार गरेमा तिनलाई अपहरण गरिएको वा अपहरणको धम्की दिइएकोमा उच्चायुक्तको कार्यालय विशेष चिन्तित छ । अन्य घटनाहरूमा भएका दुर्व्यवहारका ढाँचाहरूलाई हेर्ने हो भने स्पष्ट धम्की नभएको र व्यक्तिहरूले स्वीकारे “चन्दा” वा “कर” तिरेको देखिएका घटनाहरूमा, धम्की प्रायः लुकेको हुन्छ ।

३६. युद्धविरामका बावजुद, नेकपा (माओवादी)द्वारा भएको बालबालिकाको भर्ती र प्रयोग - कोही त १२ वर्षसम्मका - निरन्तर प्रमुख सरोकारको विषय भएको छ र सन् २००६ नोभेम्बरमा मात्र अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्तहरूको उल्लङ्घन गर्दै भर्ती गरिएका ५६ वटा घटनाहरू अभिलिखित गरिए । केहीलाई जनमुक्ति सेना (पीएलए) र मिलिसिया गतिविधिमा सक्रिय रूपमा भाग लिन भर्ती गरिएको भनियो । सबै स्थितिमा, नेकपा (माओवादी)ले भर्ती स्वेच्छक भएको जिद्धी गर्‍यो । केही त्यसयता भागेका छन् वा उनीहरूलाई घर फर्कन दिइएको छ । शान्ति प्रक्रियाको सन्दर्भमा, हातहतियार र सशस्त्र कर्मचारीसम्बन्धी छलफलहरूलगायत, सशस्त्रफौज र सशस्त्र समूहहरूबाट बालबालिकालाई भिकने कार्य प्रमुख मुद्दा हो । बालबालिकाले पीएलएलाई प्रत्यक्ष सहभागिता वा विद्यार्थी, महिला वा साँस्कृतिक समूह एवं मिलिसियामार्फत् आयोजित गतिविधिमार्फत् विभिन्न भूमिकामा सहयोग गर्दछन् । पहुँचको अभाव तथा आफूले बालबालिकालाई भर्ना वा प्रयोग गरेको कुरालाई नेकपा (माओवादी)को नियोजित अस्वीकृतिले संलग्न सङ्ख्या पत्ता लगाउन गाह्रो भएको छ । नेकपा (माओवादी)को नेतृत्वले भदौ ८ गते उच्चायुक्तको कार्यालय र युनिसेफसँगको बैठकमा नेकपा (माओवादी)मा “असल कारणका लागि” हजारौं बालबालिका भएको स्वीकार गर्‍यो तर प्रमाणका बावजुद पीएलएमा उनीहरूको उपस्थितिलाई एकनासले अस्वीकार गर्दै आएको छ । उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)बाट सबै बालबालिकालाई छुटाउन वकालत गर्न युनिसेफ र बाल संरक्षण निकायहरूसँग सहकार्य गरिरहेको छ ।

३७. सन् २००६ यता शिक्षक तथा स्कुले बालबालिकाहरूको ठूलो स्तरमा सामूहिक अपहरणहरू भएका छन् । तैपनि, आम राजनीतिक भेलाहरूमा भाग लिन नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताहरूद्वारा वा यसको विद्यार्थी सङ्गठन अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन-क्रान्तिकारी (अनेरास्ववियु-क्रा)द्वारा छोटो अवधिका लागि सामूहिक रूपमा अभै पक्राउ गरिदै थिए । काठमाडौंमा हजारौं विद्यार्थीलाई स्कुलबाट अनेरास्ववियु-क्राद्वारा आयोजित कार्यक्रमहरूमा सहभागी गराउन लगियो । उच्चायुक्तको कार्यालय, युनिसेफ र अन्यले राजनीतिक गतिविधिमा फर्त्त विद्यालयमा शिक्षा नविद्योन्न तथा बालबालिकालाई राजनीतिक कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुन जबरजस्ती नगर्न सबै राजनीतिक दललाई आह्वान गरेका छन् र राजनीतिक गतिविधिहरूमा बालबालिकाको उपयुक्त सहभागिताको सम्बन्धमा आचार संहिताको निर्माण गर्न उनीहरूलाई आग्रह गरेको छ ।

घ. अन्य सशस्त्र समूहहरूबाट भएका दुर्व्यवहार

३८. सन् २००६ अप्रिलको आन्दोलनपछि, उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)बाट अलग्गिएर गएको समूहको रूपमा सन् २००४ मा कार्य सञ्चालन गर्न सुरु गरेको अवैधानिक सशस्त्र समूह जनतान्त्रिक तराई मुक्ति मोर्चा (जेटीएमएम)द्वारा भएका हत्या र अपहरणका बढ्दो रिपोर्टहरू प्राप्त गर्‍यो । सन् २००६ अगष्टमा जेटीएमएम दुईवटा गुटमा टुक्रियो : जयकृष्ण गोइतद्वारा नेतृत्व गरिएको मातृ समूह र ज्वाला सिंहको नेतृत्वको अर्को समूह । दुवै गुटले नेपाली समाजमा परम्परागत रूपले सीमान्तकृत रहेको मधेशी समुदायको आत्मनिर्णयको लागि सङ्घर्षको वकालत गर्दछन् ।

३९. जेटीएमएमले पूर्वी तराईका केही जिल्लाहरूबाट पूर्वी, मध्य र संभवत मध्यपश्चिम क्षेत्रका जिल्लाहरूमा आफ्नो प्रभाव फैलाएको छ । करिब ३० पहाडी (तराईमा बसाइँ सरेर गएका पहाडी मूलका मानिस)को अपहरणलगायत जेटीएमएमबाट भएका दुर्व्यवहारहरू सन् २००६ को अन्त्यसम्म जारी रहे : तीमध्ये अधिकांशलाई फिरौती रकम तिरेपछि रिहाइ गरिए पनि कतिपय अभै जेटीएमएमकै बन्दी अवस्थामा छन् । केही अपहरण जेटीएमएमद्वारा आह्वान गरिएका यातायात तथा व्यापारिक हडताल (बन्द)को क्रममा भएका थिए । २०६३ पुष १ देखि पुष १५ गतेसम्मको बन्द पहिलो बन्द थियो जसले पहाडीहरूलाई मात्र लक्षित गर्‍यो । पुष १३ गते भएको एउटा घटनामा एक बसयात्रुलाई जेटीएमएमद्वारा मरणान्त हुने गरी गोली हानियो ।

४०. जेटीएमएम र नेकपा (माओवादी) पनि विशेषतः सन् २००६ को जुन र सेप्टेम्बर को बीचमा खुला द्वन्द्वमा लागे । नेकपा (माओवादी)का कम्तीमा पाँच सदस्यलाई जेटीएमएमद्वारा गोली हानियो (तीमध्ये दुईलाई जुलाईमा मरणान्त हुनेगरी) भने जेटीएमएमका तीन सदस्यलाई नेकपा (माओवादी)द्वारा गोली हानियो (एकजनालाई जुलाईमै मरणान्त हुनेगरी) । दुबै समूहले अर्कालाई जासुसी गरेको आरोप लगाउँदै सदस्यहरूको अपहरण गरेका छन् । केही अपवादलाई छोडेर, प्रहरीले जेटीएमएम वा नेकपा (माओवादी) संलग्न हिंसात्मक कार्यहरूको छानबिन वा त्यसमा सकारात्मक हस्तक्षेप गरेका छैनन् । कानुनको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनाले जेटीएमएम अत्यन्त सक्रिय भएका तथा विशेषतः मधेशीका माग पूरा नगरिएमा निर्वाचन प्रक्रियामा असर पुऱ्याउनसक्ने जिल्लाहरूमा त्रास र अनिश्चतताको वातावरण निम्त्याएको छ । सन् २००७ जनवरीमा जेटीएमएमको एउटा गुटले आफूले तराईमा संविधानसभाको निर्वाचन रोक्ने घोषणा गर्‍यो ।

४१. पश्चिम क्षेत्रमा तराईका जिल्लाहरूमा, अवैधानिक “प्रतिकार समिति”, नेकपा (माओवादी) र सरकारी अधिकारीहरूबीच भएको वैमनुष्यता को कारणबाट हिंसात्मक कार्य र जबर्जस्ती रकम असुली पनि भएका छन् । तर, सन् २००६ को अन्त्यसम्ममा प्रतिकार समूहबाट भएका यस्ता दुर्व्यवहारका रिपोर्टहरू त्यति थिएनन् । नवलपरासीमा रामाअआको मध्यस्थतामा नेकपा (माओवादी) र प्रतिकार समितिबीच भएको सम्झौताले यसमा योगदान पुऱ्यायो, यद्यपि प्रतिकार समितिका केही सदस्य अझै सशस्त्र हुनुका साथै संभाव्य खतराको रूपमा रहेका छन् । पूर्वी तराईमा जस्तै, यस्ता समूहहरूद्वारा भएका हिंसात्मक कार्यहरू छानबिन गर्न वा हुन नदिन सकारात्मक हस्तक्षेप गर्न प्रहरी अनिच्छुक छन् ।

8. जवाफदेहीता

४२. विगतमा भएका उल्लङ्घनहरूका लागि जवाफदेहीतालगायत सङ्क्रमणकालीन न्याय शान्ति प्रक्रियाको सन्दर्भमा बहसको मुख्य मुद्दा भएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौताले मानवअधिकार उल्लङ्घनहरूको छानबिन गर्न र “समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न” सत्य तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापनालाई समावेश गरेको छ। सम्झौताले निष्पक्ष छानबिन गर्न, “दण्डहीनतालाई प्रोत्साहन नगर्न” र “राहत” प्रतिको पीडितको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित पक्षहरूलाई थप प्रतिबद्ध गराउँछ। यो मुद्दाबारे बहस सरोकारको प्रतिक्रियास्वरूप, अन्तरिम सरकारद्वारा सत्य तथा मेलमिलाप आयोगको कार्यविवरण तयार हुनुभन्दा अगाडि जागरण निर्माणको व्यापक अवधि तथा पीडितहरूका समूहलगायतका बृहत् क्षेत्रहरूसँगको परामर्शको आवश्यकतामा जोड दिँदै, उच्चायुक्तको कार्यालयले नीति-निर्माणकर्ताहरूलाई सल्लाह र सूचना दिइरहेको तथा नागरिक समाजका पात्रहरूको क्षमता निर्माण गरिरहेको छ। उच्चायुक्तको कार्यालयले, पीडितहरूलाई हर्जाना उपलब्ध गराउँदै तथा खराब संस्थाहरूको सुधार गर्दै, सत्यको खोजी गर्ने संयन्त्रहरू र पीडकहरूको अभियोजनको वीचमा रहेको महत्वपूर्ण सम्बन्धलाई जोड दिने कार्यलाई जारी राखेछ। विस्तृत शान्ति सम्झौताले विगतका मानवअधिकार दुर्व्यवहारका लागि अभियोजनको मुद्दालाई सम्बोधन गरेको छैन।
४३. कार्यभार सम्हाले लगत्तै नयाँ सरकारले सन् २००६ अप्रिलको आन्दोलनका क्रममा भएकालगायत २०६१ माघ १९ गतेयता भएका मानवअधिकार उल्लङ्घनहरू तथा राज्यकोषको दुरुपयोगको छानबिन गर्न सर्वोच्च अदालतका पूर्व न्यायाधीश कृष्णजङ्ग रायमाझीको अध्यक्षतामा पाँच सदस्यीय एक उच्चस्तरीय जाँचबुझ आयोग नियुक्त गर्‍यो। यसको प्रतिवेदन मङ्सिर ६ गते सरकारमा पेश गरियो, र त्यसमा कारबाही गरिनुपर्ने भनी २०० भन्दा बढी व्यक्तिको नाम रहेको भनियो। ती निष्कर्षहरूको अध्ययन गर्न मन्त्रपरिषद्ले एउटा समिति नियुक्त गर्‍यो। तर, प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्न बारबार गरिएका आह्वानहरूलाई सरकारले प्रतिरोध गरेको छ र उच्चायुक्तको कार्यालयले कुनै प्रति प्राप्त गर्न सकेको छैन। सेप्टेम्बरमा, उच्चायुक्तको कार्यालयले अप्रिलमा भएका प्रदर्शनहरूको क्रममा सुरक्षाफौजद्वारा भएको अत्यधिक बलको प्रयोगबारे छानबिनका आफ्ना निष्कर्षहरूको प्रतिवेदन आयोगसमक्ष पेश गर्‍यो।

४४. सुरक्षाफौज तथा नेकपा (माओवादी)द्वारा बेपत्ता पारिएका सयौंको स्थिति स्पष्ट पार्ने र त्यसको जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्ने कार्य उच्चायुक्तको प्रमुख सरोकार हो । पहिलेका सम्झौताहरूमा गरिएका प्रतिबद्धताहरूलाई पुनः जोड दिदै, विस्तृत शान्ति सम्झौताले दुवै पक्षलाई बेपत्तासँग सम्बन्धित मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न सशक्त कदमहरू उठाउन प्रतिबद्ध गरायो । यिनमा बन्दी बनाइएका मानिसको स्थिति सार्वजनिक गर्ने र ती सबैलाई १५ दिनभित्र रिहाइ गर्ने, तथा द्वन्द्वको क्रममा मारिएका वा बेपत्ता बनाइएकाहरूको नाम ६० दिनभित्र सार्वजनिक गर्ने र परिवारका सदस्यहरूलाई जानकारी दिने कुरा समावेश थिए । सन् २००७ जनवरीको सुरुसम्म यी प्रावधानहरू कार्यान्वित हुन बाँकी नै थिए । यस अतिरिक्त, कार्तिक २२ गतेको सम्झौताले “विगतमा राज्य र माओवादी दुवै पक्षबाट बेपत्ता पारिएका भनिएका नागरिकहरूको सम्बन्धमा छानबिन गरी स्थिति सार्वजनिक गर्न उच्चस्तरीय छानबिन आयोग गठन गर्ने” प्रावधान समावेश गर्‍यो ।
४५. परराष्ट्र तथा मानवअधिकारसम्बन्धी संसदीय समितिले २०६३ साउन ९ गते “बेपत्तासम्बन्धी मुद्दालाई सदाका लागि समाधान गर्न सर्वशक्तिमान् आयोग”को गठन गर्न सरकारलाई दिएको निर्देशन पनि कार्यान्वित गरिएको छैन । सो निर्देशनअनुसार, जाँचबुझ आयोग सांसद, नागरिक समाजका सदस्य तथा मानवअधिकार रक्षकहरू मिलेर बनेको हुनुपर्दछ र यसलाई नेपाली सेनाका कार्यहरूको छानबिन गर्ने, पीडकहरूको पहिचान तथा दोषी पाइएकाहरूलाई सजायको सिफारिस गर्ने अधिकार दिइनुपर्दछ ।
४६. उच्चायुक्तको कार्यालयले सन् २००३ को अन्त्य र सन् २००४ को सुरुमा काठमाडौँस्थित महाराजगञ्जको भैरवनाथ गणद्वारा पक्राउ गरिएका कम्तीमा ४९ जना व्यक्तिको स्वेच्छाचारी पक्राउ, यातना र बेपत्ताबारेको अभिलेख गर्दै सन् २००६ मईको अन्त्यतिर यसले पेश गरेको प्रतिवेदनको सरकारबाट सन् २००७ को जनवरीसम्म कुनै पनि विस्तृत लिखित जवाफ प्राप्त गरेको थिएन । नेपाली सेनाले यी घटनाहरूबारे आफूले छानबिन गरिरहेको जनायो र केही व्यक्तिहरूबारे जानकारी दियो । उच्चायुक्तको कार्यालयले दुई थुनुवालाई रिहा गरिएको र अर्को एकजनाको शव परिवारलाई बुझाइएको कुराको पुष्टि गर्‍यो । तर, अर्को घटनामा, यसले पीडित व्यक्तिको बम विस्फोटनमा मृत्यु भएको भन्ने नेपाली सेनाको दावीलाई खण्डन गर्ने प्रमाणहरू फेला पायो । नेपाली सेनाले ४९ वटा घटनाको छानबिन गर्न स्थापित आफ्नो कार्यदलको प्रतिवेदन उच्चायुक्तको कार्यालयलाई उपलब्ध गराएन ।

४७. सेप्टेम्बरमा, माथि उल्लिखित ४९ वटा घटनाका अतिरिक्त, उच्चायुक्तको कार्यालयले बेपत्तासम्बन्धी करिब ३३० वटा पुराना घटना सम्बद्ध सुरक्षाफौज र जबर्जस्ती तथा अस्वेच्छक बेपत्तासम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय कार्यकारी समूहलाई पेश गर्‍यो । नेपाली सेनाले ३१५ मध्ये ४२ वटा घटनाबारे जवाफ दियो, जसलाई यसले स्पष्ट पारिएको भन्यो । त्यसपछि, अनुगमन गरिएका एउटाबाहेक सबै घटनामा उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)सँगको सुरक्षाफौजको कारवाहीमा तिनलाई मारिएको वा रिहा गरिएको भन्ने सेनाको दावीलाई समर्थन गर्ने कुनै पनि प्रमाण पाएन । उच्चायुक्तको कार्यालयले नेपाली सेनाका छानबिन पारदर्शी वा निष्पक्ष भएको ठान्दैन र सबै घटनामा एउटा स्वतन्त्र जाँचबुझ आयोगको गठनका लागि दबाव दिइरहेको छ ।

४८. गृह मन्त्रालयद्वारा सन् २००६ जुनको सुरुमा एक-सदस्यीय बेपत्ता समिति स्थापना गरियो । सुरक्षाफौजद्वारा दिइएको जानकारीअनुसार सयभन्दा बढी बेपत्ता व्यक्तिको भाग्य वा स्थिति “रिहाइ गरिएको” वा “गोली हानाहानमा मारिएको” भनी पत्ता लगाइएको भन्दै उनले साउन ९ गते प्रतिनिधिसभाको समितिसमक्ष आफ्ना प्रारम्भिक निष्कर्षहरू प्रस्तुत गरे । थप ६०१ जनाको अभ्रै हिसाबकिताब छैन । तर, उनले आफूसँग छानबिन गर्ने क्षमता नभएको उल्लेख गरे ।

४९. कुनै पनि भावी उल्लङ्घनहरूका लागि जवाफदेहीतालाई थप बलियो बनाउन कानुनी खाकाको मजबुतीलाई पनि सम्बोधन गरिनुपर्दछ । उच्चायुक्तको कार्यालयले मसौदा समितिलाई दण्डहीनतासम्बन्धी तथा प्रतिनिधिसभाका सभामुखलाई समीक्षाअन्तर्गत रहेको सैनिक विधेयकबारेका सरोकारसम्बन्धी सिफारिसहरू पेश गर्‍यो । २०६३ असोज ६ गते उक्त विधेयक एकमतले पारित गरियो । उल्लेख्य कुरा के भने नयाँ ऐनले बलात्कार र हत्याका घटनाहरूमा नागरिक अदालतलाई मात्र क्षेत्राधिकार दिन्छ । तर, यी प्रावधानहरूले सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनको संभावनासहित यातना र बेपत्तासम्बन्धी मुद्दाहरूमा कोर्टमार्सलको क्षेत्राधिकार दिएको छ, र नागरिक अदालतको सट्टामा सैनिकलाई नै अन्य गम्भीर मानवअधिकार उल्लङ्घन गर्ने सैनिक कर्मचारीमाथि क्षेत्राधिकार प्रयोग गर्न अधिकार दिन सक्छ । सो ऐनले गम्भीर मानवअधिकार उल्लङ्घन गर्ने सैनिक कर्मचारीहरूमाथि छानबिन गर्न अधिकारप्राप्त निजामती अधिकारीहरूलाई नेपाली सेनाले सहयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ, तर न्यायपूर्ण तथा निष्पक्ष पुर्पक्ष सुनिश्चित गर्न सैनिक अदालती कारवाहीमा प्रतिवादीहरूका व्यक्तिगत अधिकारहरू तोक्न विफल

भएको छ । उच्चायुक्तको कार्यालयले अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको रोम विधानको अनुमोदन गर्न पनि सिफारिस गर्‍यो । उक्त विधानमा तत्काल हस्ताक्षर गर्न सरकारलाई आदेश दिँदै प्रतिनिधिसभाद्वारा २०६३ साउन ९ गते एउटा निर्देशन जारी गरियो । सन् २००६ जनवरीसम्ममा, उपप्रधानमन्त्री तथा परराष्ट्रमन्त्रीद्वारा एउटा कार्यदलको प्रतिवेदनमाथि विचार गरिँदै थियो ।

५०. विगतमा भएका तथा हालका मानवअधिकार दुर्व्यवहारका पीडितका आफन्तहरू फौजदारी छानबिनका लागि प्रहरीमा उजुरी (प्रथम जाहेरी दर्खास्त) गर्न बढी इच्छुक भएका छन् । उच्चायुक्तको कार्यालयले देशभरि यस्ता उल्लङ्घनसँग सम्बन्धित प्रहरीमा दायर गरिएका २३ वटा भन्दा बढी मुद्दाको अनुगमन गरिरहेको छ । राजनीतिक वा संस्थागत इच्छाको अभाव र वास्तविक वा अनुभूत कानुनी अडचनहरूले गर्दा अधिकांशतः रोकिएका छन् । केही घटनामा स्वतन्त्र वा संसदीय छानबिन भइरहेका हुनाले प्रहरीले आफूले छानबिन अगाडि नबढाएको तर्क गरेका छन् । उदाहरणार्थ, मोरङ जिल्लाको बेलवारीमा, नेपाली सेनाद्वारा अप्रिलको पछिल्लो अवधिमा भएको भनिएको एक महिलाको बलात्कार र हत्या तथा त्यसपछि भएको ६ प्रदर्शनकारीको हत्याबारे संसदीय छानबिन समितिले आफ्नो प्रतिवेदन जारी नगरेसम्म र सरकारबाट अधिकार प्राप्त नगरेसम्म प्रहरीले छानबिन सुरु गरेन । सो समितिले अहिले आफ्नो प्रतिवेदन पूरा गरेको छ र, सरकारका अनुसार, यो अहिले अन्तरिम व्यवस्थापिकासमक्ष छ ।

५१. मैना सुनुवार, एक १५ वर्षीया बालिका जसको सन् २००४ मा नेपाली सेनाद्वारा उनलाई पक्रिएको केही घण्टामै मृत्यु भयो, को मुद्दामा, नेपाल प्रहरीले उनको मृत्युका बारे जानकारी प्राप्त गर्न तथा उनको शव गाडिएको विश्वास गरिएको ठाउँलाई सुरक्षामा लिन अन्ततः नेपाली सेनाको पाँचखालस्थित वीरेन्द्र शान्ति कार्य तालिम केन्द्रको सन् २००६ जुनमा भ्रमण गर्‍यो । तर, त्यसयता, नेपाली सेनाले प्रहरीको क्षेत्राधिकारलाई चुनौती दिएको र छानबिन अगाडि बढ्न सक्छ कि सक्दैन भन्नेबारे कानुनी सल्लाहका लागि नेपाल प्रहरीको अनुरोधको जवाफ दिन लामो समयसम्म ढिलाई गरेको कारणले यो प्रक्रिया रोकिएको छ । सन् २००६ डिसेम्बरमा उच्चायुक्तको कार्यालयले, यो मुद्दामा नेपाली सेनाले उल्लङ्घनहरू ढाकछोप गर्न गरेका प्रयासहरूलगायतका न्यायप्राप्तिका अडचनहरू अभिलिखित गर्दै, "मैना सुनुवारको हिरासतमा यातना र मृत्यु, सरोकारहरूको सङ्क्षेप" नामक एक प्रतिवेदन प्रकाशित गर्‍यो र फेरि स्वतन्त्र छानबिनका लागि आह्वान गर्‍यो । विगतका मानवअधिकार उल्लङ्घनसम्बन्धी छानबिनलाई अगाडि

बढाउनमा सरकारी अधिकारीहरूको अनिच्छुकता नेपाली सेना संलग्न भएका घटनामा सीमित छैन । धनुषा जिल्लामा, सन् २००३ अक्टोबरमा पाँच विद्यार्थीहरूको बेपत्ता सम्बन्धमा प्रहरी अधिकृतहरू तथा तत्कालीन स्थानीय प्रशासकलाई शङ्कास्पद व्यक्तिको रूपमा नाम किटान गरेर जुलाईमा जाहेरी दरखास्त दर्ता गरियो । यी पाँचजना गाडिएको भनिएको ठाउँ सुरक्षामा लिइए पनि आफन्त, स्थानीय तथा राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरू (गैसस) तथा उच्चायुक्तको कार्यालयका दबावका बावजुद तथा आफूले छानबिनलाई अगाडि बढाउन “कडा निर्देशनहरू” दिएको सरकारका दावीका बावजुद सीमित थप अनुसन्धानात्मक कदमहरूमा उठाइएका छन् तर सरकार अहिले यो मुद्दा बन्द भएको ठान्दछ ।

५२. हालसम्म भएका मानवअधिकार उल्लङ्घनहरूका लागि जवाफदेहीताको खोजी गर्नमा न्यायपालिकाको भूमिका सीमित रहेको छ, यद्यपि हाल केही विकास भएका छन् । २०६३ पुष ४ गते, सर्वोच्च अदालतले अन्ततः महिनौंदेखि, कुनै त वर्षौंदेखि, थाती रहेका २७ वटा बेपत्ताबारे बन्दीप्रत्यक्षीकरणका मुद्दामध्ये २२ वटाको सुनुवाई गऱ्यो र सन् २००७ को सुरुमा फैसला गर्ने भएको छ । २०६३ भदौ १२ गते, पहिलो पटक, सुरक्षाफौजद्वारा क्रमशः सन् १९९९ र २००२ मा पक्राउ गरिएपछि बेपत्ता भएका चार व्यक्तिको छानबिन गर्न एक कार्यदल सिर्जना गरियोस् भनी सर्वोच्च अदालतले आदेश दियो । सन् २००७ जनवरीमा, सर्वोच्च अदालतले महाराजगञ्जबारे उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा तयार पारिएको प्रतिवेदनमा उल्लिखित ४९ वटा बेपत्ताका मुद्दाहरूको छानबिन गर्न कार्यदललाई आदेश दियो । तैपनि, बेपत्ता व्यक्तिहरूको स्थितिवारे भ्रमात्मक जानकारी दिएकोमा वरिष्ठ नेपाली सेनाका अधिकृतहरूविरुद्ध बेपत्ता भएकाका परिवारहरूद्वारा सुरु गरिएका अदालतको अपहेलनासम्बन्धी मुद्दालाई सर्वोच्च अदालतद्वारा सन् २००६ को जुलाई र डिसेम्बरमा खारेज गरियो ।

५३. राज्यद्वारा भएका मानवअधिकार उल्लङ्घनका लागि जवाफदेहीताको वकालत गर्नुका अतिरिक्त, उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)लाई आफ्ना कार्यकर्ताहरूलाई जवाफदेही बनाउन आग्रह गरेको छ । माथि उल्लेख गरिए भैं, उच्चायुक्तको कार्यालयले मध्य क्षेत्रमा भएका शृङ्खलाबद्ध हत्याहरूबारे सरोकार उठायो, जसमा सन् २००६ को मई र जुनमा आठ व्यक्तिको मृत्यु भएको थियो । नेकपा (माओवादी)ले यसको तथा यसपछिका हत्या वा बन्दी अवस्थामा भएका मृत्युबारे छानबिन गर्नेछ र दोषी पाइएका जोसुकैलाई पनि सजाय दिनेछ, भन्ने आश्वासनका बावजुद, सन् २००६ को अन्त्यसम्म कुनै पनि

कारवाही गरिएको सम्बन्धमा राष्ट्रिय नेतृत्वबाट उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा कुनै पनि जानकारी प्राप्त गरिएको थिएन ।

५४. द्वन्द्वको क्रममा प्रतिवेदित १२० भन्दा बढी अपहरणबारे जसमा व्यक्तिको भाग्य वा स्थिति अस्पष्ट रहेको छ, त्यसबारे उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)सँग आफ्ना सरोकारहरू बारबार उठाएको छ । यीमध्ये राजनीतिक दलका दर्जनौं सदस्यहरू, शिक्षकहरू, सुरक्षाफौजका सदस्यहरू र आरोपित सुराकीहरू भएको ठानिएको छ ।
५५. आफूले गरेका छानबिनहरू निष्पक्ष र पूर्ण छन् तथा तीबाट थप दुर्व्यवहार हुँदैनन् भन्ने सुनिश्चित गर्न नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताहरूबाट भएका दुर्व्यवहार सम्बन्धी आरोपहरूबारे आन्तरिक छानबिनहरूको रेखदेख गर्न राष्ट्रियस्तरमा एक संयन्त्र स्थापना गर्न उच्चायुक्तको कार्यालयले नेकपा (माओवादी)लाई २०६३ असार १२ गते आग्रह गर्‍यो । उच्चायुक्तको कार्यालयले यस्ता आन्तरिक छानबिनले स्वतन्त्र छानबिन तथा राज्यको नागरिक अदालतमा गरिएका अभियोजनहरूलाई प्रतिस्थापन गर्न सक्दैनन् भन्ने कुरामा पनि जोड दियो । उच्चायुक्तको कार्यालयले दुर्व्यवहारमा संलग्न भएको भनिएका चारजना नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताहरूलाई प्रहरीलाई बुझाइएको कुरालाई पनि उल्लेख गरेको छ ।
५६. नेतृत्वले चितवन जिल्लाको माडीमा एउटा सार्वजनिक बसमाथि सन् २००५ मा भएको आक्रमण जसमा कम्तीमा ३५ सर्वसाधारण तथा सुरक्षाफौजका सदस्यहरूको मृत्यु भयो (ए/६०/३५९, अनु. ३७) त्यसका लागि जिम्मेवारहरूविरुद्ध कारवाही गरिएको भने पनि केही जिम्मेवारहरूलाई दुईदेखि अढाईमहिनाको “सुधारात्मक सजाय”को “फैसला भोगेपछि” मुक्त गरिएकोलाई उच्चायुक्तको कार्यालयले विशेष सरोकारसहित उल्लेख गर्‍यो । सन् २००६ डिसेम्बरमा, उच्चायुक्तको कार्यालयले उक्त घटनासम्बन्धी छानबिनका बारेमा अभिलेख तथा थप जानकारीका लागि अनुरोध गर्दै नेकपा (माओवादी)को नेतृत्वलाई लेख्यो ।

५. आन्तरिक विस्थापन

५७. युद्धविरामयता बलजफती गरिने आन्तरिक विस्थापनको प्रायः अन्त्य भएको छ, र धेरै आन्तरिक रूपले विस्थापित (आईडीपी) व्यक्ति अहिले फर्किरहेका छन्। दुवै पक्षले आईडीपीहरूको सुरक्षित र दिगो फिर्ती तथा जफत गरिएको जग्गा र सम्पत्ति फर्काउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन्। केही जिल्लामा गैसस र स्थानीय अधिकारीहरूले अधिकांश आईडीपीहरू फर्किसकेको र अन्यमा फर्किने क्रम भर्खर सुरु भइरहेको अनुमान गरेका छन्। जागीर, स्कूल र अन्य सामाजिक सेवामा अभ्र राम्रो पहुँचको आशा गर्दै ग्रामीण क्षेत्रका धेरै आईडीपी आफू हाल बसोबास गरेका शहरी समुदायमा एकीकृत हुने संभावना छ।
५८. तर, नेकपा (माओवादी)को राजनीतिक विरोध गर्दा हुने आईडीपीहरूका संरक्षण सरोकारहरू तथा फिर्तीपछि भौतिक सहयोगको अभावलगायत, फिर्तीबारे दुवै पक्षका प्रतिबद्धताहरूको कार्यान्वयनका धेरै चुनौती छन्। नेकपा (माओवादी)का राष्ट्रिय नेताहरूका प्रतिबद्धता ग्रामीणतहमा, जहाँ अधिकांश विस्थापितहरू फर्केर आइरहेका छन्, नेकपा (माओवादी)का नेताहरूद्वारा प्रायः पूर्ण रूपले पालना गरिएका छैनन्। केही क्षेत्रमा आईडीपीहरूलाई फर्कदा निसर्त स्वागत गरिएको छ र तिनका सम्पत्ति उनीहरूलाई फर्काइएको छ। अन्य क्षेत्रहरूमा नेकपा (माओवादी)का कार्यकर्ताहरूले को फर्कन सक्छन् भन्ने कुराको निकर्वाल गर्दछन् तथा आरोपित “गलत कार्य”का निमित्त सार्वजनिक माफी माग्नेलगायतका सर्तहरू राख्छन् भन्ने सुनिएको छ। स्वस्फूर्त र गैससको मध्यस्थतामा फर्कने कार्य बढिरहेको हुनाले उच्चायुक्तको कार्यालयले फिर्ती गतिविधिको अनुगमन तथा नेकपा (माओवादी)ले स्थानीय तहमा सुरक्षित तथा प्रतिष्ठित फिर्तीप्रतिका औपचारिक प्रतिबद्धताहरूको सम्मान गरोस् भन्ने वकालत गरिरहेको छ।
५९. सरकार स्वयं आईडीपीहरूको फिर्तीमा बढ्दो चासोको जवाफ दिन अहिलेसम्म विफल भएको छ। फर्किरहेका आईडीपीहरूका सहायता तथा संरक्षणसम्बन्धी आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्ने कुनै बृहत् योजना छैन; आईडीपीहरूको उचित दर्ताका लागि गृहमन्त्रालयबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूलाई पठाइएको एउटा अनुरोध मात्र छ। यो दूरीले अधिकांश प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरूलाई स्थानीय फिर्ती प्रक्रियाहरूको योजना र सहयोगको सम्बन्धमा निष्क्रिय रहन छुट दिन्छ। राज्यले गर्ने कार्यको अनुपस्थितिमा यस्तो जिम्मेवारी सीमित लगानी भएका प्रायः स्थानीय मानवअधिकार गैससहरूले लिएका हुन्छन्। सन् २००६/२००७

को आफ्नो बजेटमा, अर्थ मन्त्रालयले आईडीपी र अन्य द्वन्द्वपीडितहरूलाई फर्काउन मौद्रिक सहयोग समावेश गरेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय दातृ समुदायसमक्ष लगानीका लागि अनुरोध अगाडि बढाइएको छ । उच्चायुक्तको कार्यालय र संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूले आईडीपीलगायत सबै द्वन्द्वपीडितका लागि बृहत् तथा एकीकृत सरकारी हर्जाना कार्यक्रमको आवश्यकतामा जोड दिन्छन् ।

६०. आन्तरिक विस्थापनसम्बन्धी मार्गनिर्देशक सिद्धान्तअनुसार नीति बनाउन सरकारले सन् २००६ मार्चदेखि आफ्नो समग्र आईडीपी नीतिको समीक्षा र परिवर्तनबारे हाल कार्य गरिरहेको छ (ई/सीएन. ४/१९९८/५३/Add.2, annex मा भएजस्तो) । गृह मन्त्रालय र शान्ति सचिवालयका सदस्यहरूको कार्यदलले कतिपय मसौदाहरू तयार गर्‍यो, जसमाथि टिप्पणी गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरूलाई निम्त्याइएको थियो । विषयवस्तुबारे प्राविधिक सल्लाह दिनुका अतिरिक्त, संयुक्त राष्ट्रसङ्घले नयाँ नीतिको रूपरेखाका लागि नेकपा (माओवादी) तथा नागरिक समाजसमेतको परामर्श लिने समावेशी प्रक्रियाको सल्लाह दिए । उच्चायुक्तको कार्यालय नयाँ आईडीपी नीतिको निर्माणलाई स्वागत गर्दछ तर सुरक्षित र दिगो फिर्तीलगायत आईडीपीको ठोस समाधानबारे स्थानीय अधिकारीहरूलाई मार्गनिर्देशन गर्न स्रोतसाधनयुक्त सञ्चालन योजनाको निर्माणलाई प्राथमिकता दिने जरुरी आवश्यकतालाई जोड दिन्छ ।

६१. हालै स्वीकृत मतदाता नामावलीसम्बन्धी कानून संशोधन तथा एकीकृत गर्न बनेको विधेयकमा नयाँ आईडीपी नीतिलाई ध्यान नदिएको भनी पनि उच्चायुक्तको कार्यालय चिन्तित छ । आईडीपीहरूले आफू विस्थापित भएका क्षेत्रमा नै मतदान गर्न पाउने महत्वपूर्ण प्रावधानहरू प्रारम्भिक मसौदाबाट हटाइए ।

६. सामाजिक बहिष्करण/सीमान्तीकरण

६२. नेपालमा गहिरो जरा गाडेर रहेको भेदभावको नागरिक तथा राजनीतिक एवं आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको अर्थमा गहिरो प्रभावहरू छन् । जात, जाति, लिङ्ग, भौगोलिक तथा अन्य कुराहरूको आधारमा भएको भेदभावले लाखौंलाख नेपालीलाई सीमान्तकृत गरेको र राजनीतिक प्रक्रियामा पूर्ण सहभागी हुनबाट तथा राजकीय संस्थाहरूमा एवं आवास, पानी, जमिन र अन्य यस्ता अधिकारहरूमा समान पहुँचबाट बहिष्कृत गरेको छ । धेरै सीमान्तकृत समुदायले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा असमानुपातिक रूपले पीडा भोगे । यस्ता समूहहरूले सन् २००६ को अप्रिल आन्दोलनमा सक्रिय रूपले भाग लिए र त्यसयता उनीहरूले समानता र यो प्राप्त गर्ने माध्यमका रूपमा राज्यको आधारभूत पुनःसंरचनाका लागि आफ्ना मागहरू भनभन मुखरित गर्दै आएका छन् । संविधानसभाको निर्वाचन प्रक्रिया, संविधानसभाभित्र प्रतिनिधित्व, संविधान निर्माण प्रक्रिया तथा संविधान स्वयं सबैका लागि मानवअधिकारको प्रत्याभूति हुने स्थिर लोकतान्त्रिक समाजको विकास गर्नमा महत्वपूर्ण कदमहरू हुनेछन् ।
६३. शान्ति वार्ता टोली र राजनीतिक दलको नेतृत्वमा लगायत शान्ति प्रक्रियामा सीमान्तकृत समूहहरूको अपर्याप्त प्रतिनिधित्व सरोकार बनेकै छ । सीमान्तकृत समूहहरूले पनि स्थानीय सरकार र सुरक्षाफौज जस्ता राजकीय संस्थाहरूमा प्रतिनिधित्वको अभावलाई सार्वजनिक जीवनका सबै पक्षमा आफ्नो सहभागिताका लागि अडचनको रूपमा भनभन पहिचान गर्दै गइरहेका छन् । निजामती सेवामा ३३ प्रतिशत दरबन्दी महिलाको लागि आरक्षण गरिने कुरा सरकारले उच्चायुक्तको कार्यालयलाई जानकारी दियो, तर कार्यान्वयन गर्ने कानून अहिलेसम्म पास गरिएको छैन । भेदभाव तथा महिलाका अधिकारलाई सम्बोधन गर्ने प्रतिबद्धताहरू विस्तृत शान्ति सम्झौतामा समावेश गरिए, र केही दफा अन्तरिम संविधानको मसौदामा समावेश गरिएका छन् तर दलहरूद्वारा ठोस कारवाही अहिलेसम्म नगन्य छ । सरकारले दलित समुदायको उत्थानका लागि जिल्ला समन्वय समितिहरू, र आदिवासी जनजाति जिल्ला समन्वय समितिहरू प्रत्येक ७५ वटा जिल्लामा स्थापना गर्ने निर्णय गर्‍यो । अर्को सकारात्मक उपाय सरकारको दशौं विकास योजनाका प्रावधानमा समावेशी हो ।
६४. केही कानून पारित गरिएका छन् जसले, अन्य कुरामध्ये, सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारको सन्दर्भमा लैङ्गिक समानतामा सुधार ल्याएको छ तथा “अस्पृश्यता”सम्बन्धी भेदभावपूर्ण व्यवहारलाई अपराधिकृत गरेको छ । सन् २००६ नोभेम्बरमा पारित नागरिकता

ऐनले तराईमा बस्ने धेरैलाई नागरिकता दिनेछ, र निश्चित परिस्थितिमा छोरा-छोरीले नेपाली आमाको नामबाट नागरिकता प्राप्त गर्न सक्नेछन् । तर, यी कानुनको कार्यान्वयनको जाँच हुन बाँकी नै छ, र अन्य धेरै भेदभावपूर्ण कानुनी प्रावधानहरू संशोधन गर्नुपर्ने छ । उच्चायुक्तको कार्यालयले न नागरिकता ऐनले न मसौदा अन्तरिम संविधानले निश्चित भेदभावपूर्ण प्रावधानहरू संशोधन गर्न यसले दिएका सिफारिशहरू समावेश गरेकोमा गम्भीर सरोकारहरू उठायो ।

६५. मधेशीका लागि समानता शान्ति प्रक्रियामा केन्द्रीय मुद्दाको रूपमा देखा परिरहेको छ । मधेशीहरू नेपालको जनसङ्ख्याको ३०-४० प्रतिशत छन् र निर्वाचन प्रक्रियालाई इतिहासदेखि रही आएको भेदभावलाई सम्बोधन गर्न एउटा महत्वपूर्ण कदमको रूपमा हेर्छन् । नागरिकता ऐनले उनीहरूको नागरिकताको अभावलाई आंशिक रूपले मात्र सम्बोधन गर्‍यो । मसौदा अन्तरिम संविधानले तराईमा प्रत्येक सिटको लागि ठूलो मतदाता सङ्ख्याको व्यवस्था गरेर तराई र पहाडमा निर्वाचन क्षेत्रको वीचमा सापेक्षिक असमानता पनि सिर्जना गरेको छ ।

६६. सन् २००६ को अन्त्यतिर, मधेशी समूहहरूले तराईमा पहाडीहरूको स्वतन्त्र आवागमन हुन नदिन शृङ्खलाबद्ध हडतालहरूको आयोजना गरे (माथि पनि हेर्नुहोस्, अनु. ३०-४०) । मधेशीहरूको राजनीतिक दल नेपाल सद्भावना पार्टी (नेसपा)द्वारा आह्वान गरिएको हडतालपछि, मधेशी र पहाडीहरूबीचको गम्भीर साम्प्रदायिक हिंसा मध्यपश्चिम क्षेत्रको नगर नेपालगञ्जमा सन् २००६ डिसेम्बरमा सुरु भयो । एकजना मारिए र त्यहाँ विशेषतः मधेशीहरूको सम्पत्तिको व्यापक लुटपाट तथा विनास भयो । कानुन व्यवस्था कायम राख्न तथा मधेशीको सम्पत्तिको पर्याप्त रूपले रक्षा गर्न प्रहरी विफल भयो । केन्द्रीय सरकारले यी घटनाको गाम्भीर्यलाई स्वीकार्यो, तर यी घटनाहरूले तराई क्षेत्रमा थप साम्प्रदायिक हिंसा हुनसक्ने, कानुन व्यवस्था कायम राख्न र अन्तर-सामुदायिक संवादको विकास गर्न कानुन कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूको व्यावसायिक क्षमता बलियो बनाउने जरुरी आवश्यकतालाई उजागर गर्‍यो ।

६७. संविधानसभाको निर्वाचनामा जाने प्रक्रियाले भेदभावका मुद्दाहरूका सम्बन्धमा निकै सार्वजनिक वकालत तथा परिचालन ल्याउनसक्ने संभावना छ । सबैका मानवअधिकारको संरक्षण गर्ने तथा सबै नेपाली जनतालाई समाजमा समान रूपले सहभागी हुन दिने राज्य संरचनाको बढ्दो मागहरूलाई सम्बोधन गर्नु शान्ति प्रक्रिया र संविधानसभाको आधारभूत चुनौती हो । सरोकारहरूको गम्भीर रूपले सम्बोधन नगरिए, सामाजिक विभाजन र अन्ततः हिंसा गहिरिदै जाने खतरा हुन्छ ।

७. निष्कर्ष

६८. सन् २००६ फेब्रुअरीमा मानवअधिकार आयोगमा पछिल्लो प्रतिवेदन पेश गरेयता, नेपालको मानवअधिकार स्थितिका केही पक्षहरूमा उल्लेखनीय सुधार भएका छन्। सरकार र नेकपा (माओवादी)ले मानवअधिकार शान्ति प्रक्रियाका केन्द्रीय तत्व हुन भन्ने कुरा विस्तृत शान्ति सम्झौतामा स्वीकार गरेका छन्। नागरिक समाजले, यसको व्यापक अर्थमा, आफ्ना धेरै मागलाई मानवअधिकारको सन्दर्भमा खडा गरेको छ। शान्ति प्रक्रियाले लामो समयदेखि रही आएका मानवअधिकार मुद्दाहरू, विशेषतः गहिरो जरा गाडेर रहेका भेदभाव, सीमान्तकृत समूहविरुद्धको पूर्वाग्रह र दुर्व्यवहार, एवं आर्थिक असमानता, को समाधान ल्याउनेछ भन्ने अपेक्षाहरू छन्।

६९. तर, चालु मानवअधिकार दुर्व्यवहारबारे अभै गम्भीर सरोकारहरू छन र भएका हालका सुधारहरू नाजुक रहेका छन्। शान्ति प्रक्रियालाई हुने कुनै पनि आघातले मानवअधिकारको स्थितिमा नकारात्मक तथा सम्भवतः विनासकारी प्रभाव पार्ने खतरा हुन्छ। न्यायसहितको दिगो शान्ति सुनिश्चित गर्न सबै सरोकारवालाले शान्ति प्रक्रियाप्रति प्रतिबद्ध हुन र प्रत्येक चरणमा मानवअधिकार मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न अति आवश्यक छ। धेरै चुनौती रहेका छन् र त्यसमध्ये कानुन कार्यान्वयन तथा न्याय सम्पादन एउटा प्रमुख मुद्दा हो। कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायको वर्तमान कमजोरी (र कतिपय ठाउँहरूमा अनुपस्थिति), कानुन व्यवस्था कायम राख्ने र हिंसाबाट सर्वसाधारणलाई संरक्षण गर्ने तिनको सीमित क्षमता वा अठोट, सीमित सरकारी सहयोग तथा नेकपा (माओवादी)को प्रतिरोधले, यी समस्यालाई जरुरी प्राथमिकताको रूपमा सम्बोधन नगरिए, शान्ति प्रक्रियाको अवमूल्यन गर्न चाहने तत्वहरूको उदयलाई सहज बनाउने छ। संविधानसभाको निर्वाचन प्रक्रिया – त्यसको प्रारम्भिक चरणहरूदेखि – डर, धम्की र अझ गम्भीर दुर्व्यवहारबिना आयोजना गर्न सकिन्छ भन्ने सुनिश्चित गर्न कानुन कार्यान्वयन तथा न्यायिक क्षमताको मजबुती अति आवश्यक हुनेछ। त्यस्तै, आफ्ना सदस्यहरूले विभिन्न राजनीतिक मत राख्न पाउने अरूका अधिकारको पूर्ण सम्मान गरून् भन्ने सुनिश्चित गर्ने राजनीतिक दलहरूको दायित्व हुन्छ। यस सन्दर्भमा पनि, दलहरूले सीमान्तकृत समूहहरूको उचित प्रतिनिधित्वका मागलाई स्वीकार्न ठोस कदम चाल्न पनि आवश्यक हुनेछ। कानुनी शासन नभएका क्षेत्रमा सोको स्थापनालाई सुनिश्चित गर्न अन्तरिम सरकारका स्थानीय संरचनाहरू स्थापना गर्न विधिहरूको अभाव तथा देशका धेरै भागमा गाउँ

विकास समितिहरूको फिर्तीमा भइरहेका अडचनहरूलाई संवादमार्फत तुरुन्तै सम्बोधन गरिनुपर्दछ ।

७०. मानवअधिकार उल्लङ्घन तथा हिंसाका लागि जिम्मेवारहरूलाई जवाफदेही ठहर्‍याउन र त्यसबाट राज्यस्तरमा तथा नेकपा (माओवादी)बाट भएको दण्डहीनताको वर्तमान वातावरणको प्रभावकारी ढङ्गले अन्त्य गर्ने कार्य प्राथमिकता हुनुपर्दछ । सयौं हजार मानिस द्वन्द्वबाट प्रभावित भएका छन् र धेरैले आफ्ना प्रियजनहरू गुमाएर; यातना र थुनाको परिणामस्वरूप; बम तथा घरेलु विस्फोटक पदार्थहरूबाट अङ्गभङ्ग भएर; विस्थापन तथा आर्थिक दुःखकष्टबाट; र द्वन्द्वको मनोवैज्ञानिक आघात सहेर धेरैले अब्बै पनि त्यसको असर भोग्नु परिरहेको छ । शान्ति प्रक्रियाले सुधने आशा दिएको छ, तर मानवअधिकारप्रतिका आफ्ना लिखित प्रतिबद्धताहरू प्रभावकारी, दीर्घकालीन कार्यमा परिणत गर्ने कुरा द्वन्द्वरत पक्षमा भर पर्दछ । उच्चायुक्तको कार्यालय शान्ति प्रक्रियासँग सम्बद्ध मानवअधिकारसम्बन्धी कुराहरूमा सहयोग गर्न तयार भएर रहेको छ ।

A/HRC/4/97/Add.1

२०६३ फागुन २२

मूलप्रति : अङ्ग्रेजी

मानवअधिकार परिषद्

चौथो अधिवेशन

अस्थायी कार्यसूचीको आइटम २

नेपालमा मानवअधिकार स्थिति र प्राविधिक सहयोगलगायत
उहाको कार्यालयका गतिविधिसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय
मानवअधिकार उच्चायुक्तको प्रतिवेदन

परिशिष्ट

उच्चायुक्तको नेपाल भ्रमण

सङ्क्षेप

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्तले नेपालस्थित आफ्नो फिल्ड अफिसको कार्यको मूल्याङ्कन गर्न, शान्ति प्रक्रियाका लागि मानवअधिकारको अत्यन्त महत्वमाथि जोड दिन र वर्तमान सङ्क्रमणकालीन अवस्थालाई नकारात्मक रूपले प्रभाव पार्नसक्ने लामो समयदेखि उपेक्षित भेदभावका मुद्दाहरूमाथि ध्यान केन्द्रित गर्न सहयोग पुर्याउन २०६३ माघ ५-१० गते नेपालको भ्रमण गर्नुभयो । यो प्रतिवेदनको परिशिष्टले शान्ति प्रक्रियामा भएको महत्वपूर्ण प्रगति तथा द्वन्द्वसँग सम्बन्धित मानवअधिकार उल्लङ्घनहरूको अन्त्यलगायत उहाँका निष्कर्ष समेटनुका साथै दण्डहीनतालाई सम्बोधन गर्नमा प्रगतिको अभाव तथा सामाजिक बहिष्करण तथा भेदभावका मुद्दालाई तत्काल सम्बोधन गर्ने आवश्यकताबारे निष्कर्ष समेटेको छ । उहाँको भ्रमणको क्रममा राजनीतिक प्रक्रियासँगको नैराश्यताको अभिव्यक्तिको रूपमा तराई क्षेत्रमा मधेशी – पहाडका मानिसहरूसँग तुलना गर्दा भनिने तराईका आदिवासी – को तर्फबाट हिंसात्मक प्रदर्शनहरू एकाएक चर्किए । उच्चायुक्तले यी प्रदर्शनबारे पनि प्रतिवेदन गर्नुभएको छ । सुरक्षाफौजको तर्फबाट संयम अपनाउन, प्रदर्शनकारीको तर्फबाट विरोधका शान्तिपूर्ण माध्यमतर्फ फर्कन र सम्बद्ध मुद्दाबारे सबै तहमा संवाद थाल्न मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय (उच्चायुक्तको कार्यालय) आह्वान गर्दछ ।

विषयसूची

१.	२०६३ माघमा भएको मानवअधिकार उच्चायुक्तको नेपाल भ्रमण	४३
२.	तराई क्षेत्रमा अशान्ति	४६
३.	निष्कर्ष	४८

१. २०६३ माघमा भएको मानवअधिकार उच्चायुक्तको नेपाल भ्रमण

१. उच्चायुक्तले नेपालस्थित आफ्नो फिल्ड अफिसको कार्यको समीक्षा गर्न तथा – यो अति महत्वपूर्ण मोडमा – शान्ति प्रक्रियामा मानवअधिकारको केन्द्रीयतामाथि जोड दिन एवं अप्रिलमा युद्धविराम भएयता अगाडि आएका लामो समयदेखिका भेदभावका धेरै मुद्दा जसले हालै प्रदर्शनहरू, प्रहरीसँगको घातक भिडन्त तथा साम्प्रदायिक हिंसा निम्त्याएको छन् ती दुबैबारे ध्यानाकर्षण गर्न २०६३ माघ ५-१० गते नेपालको भ्रमण गर्नुभयो ।
२. उच्चायुक्तले आफ्नो भ्रमणको क्रममा प्रमुख सरकारी अधिकारीहरूसँग भेट गर्नुभयो र मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको नेपालगञ्ज तथा मध्यमाञ्चल क्षेत्रको सिन्धुपाल्चोकको भ्रमण गर्नुभयो । मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा, उहाँले बर्दिया जिल्लाको एउटा गाउँ घुम्नुभयो जहाँ आदिवासी थारू समुदायले मूलतः राज्यको सुरक्षाफौजबाट भएको भनिएको तर माओवादीबाट पनि ठूलो सङ्ख्यामा बेपत्ता पार्ने कार्य भोगेका छन् । सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा, उच्चायुक्तले द्वन्द्वबाट प्रभावित महिलाहरूलाई भेटनुभयो र ३००,००० जनसङ्ख्यालाई सेवा पुऱ्याउन अल्पसाधनस्रोत र अल्पकर्मचारी भएको हालै पुनर्स्थापित एउटा प्रहरी चौकीको भ्रमण गर्नुभयो ।
३. उच्चायुक्तले नेपालमा द्वन्द्वसँग सम्बन्धित हिंसा उल्लेख्य रूपमा घटे तापनि दण्डहीनता प्रचलित रहेको पाउनु भयो । राज्य र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (नेकपा-माओवादी) नेतृत्व दुवैले विगतमा वा हाल भएका उल्लङ्घनका लागि जिम्मेवारहरूलाई जवाफदेही बनाउन गम्भीर प्रयासहरू गर्न अबै बाँकी छ । मानअधिकार समुदाय विगतमा भएका उल्लङ्घनका लागि कुनै न कुनै किसिमको जवाफदेहीता लागू भएको हेर्न उत्सुक छ । विस्तृत शान्ति सम्झौताले सत्य खुलाउने प्रक्रियाको परिकल्पना गरेको छ तर यो फौजदारी जवाफदेहीताको मुद्दामा मौन छ । यो बुँदाबारे उच्चायुक्तले यो चरणमा कुनै पनि आम माफी दिन नहुने आवश्यकतालाई दोहोऱ्याउन आफ्नो भ्रमणको अवसरलाई प्रयोग गर्नुभयो, जसले गर्दा पछि कुनै मितिमा पुर्पक्षको सम्भावना नरोकियोस् । सङ्क्रमणकालीन न्यायको सम्बन्धमा सर्वोत्तम मार्गको निर्धारणमा सहयोग पुऱ्याउन नागरिक समाज तथा राज्य अधिकारीहरूलाई उपयुक्त सहायता उपलब्ध गराउन उच्चायुक्तको कार्यालय प्रतिबद्ध छ ।

४. उच्चायुक्तको भ्रमणको क्रममा, गृहमन्त्री र प्रधानसेनापति स्वयंले यातनाका कारण सन् २००४ मा तत्कालीन शाही नेपाली सेनाको हिरासतमा हुँदा मृत्यु भएकी १५-वर्षीया किशोरी मैना सुनुवारको घटनाबारे पूर्ण नागरिक छानबिन सुनिश्चित गर्न प्रतिबद्धता तथा सुरक्षाफौजले यस्तो छानबिनलाई पूर्ण रूपले सहयोग गर्नेछ, भन्ने प्रत्याभूति व्यक्त गरे । सुनुवारको घटनामा सरकारी प्रतिबद्धता पूरा गर्न उच्चायुक्तको कार्यालयले राज्य अधिकारीहरूलाई दबाव दिने कार्यलाई जारी राख्नेछ, तर यस घटनामा हुने न्याय प्राप्तिले विगतका उल्लङ्घनलाई सम्बोधन गर्ने सरकारी प्रतिबद्धताको अन्त्य होइन, सुरुवातको सङ्केत गर्नुपर्ने कुरा बुझिन्छ । आफ्नो भ्रमणलगत्तै, नेपाली सैन्य इकाई तथा व्यक्तिहरू, जसविरुद्ध मानवअधिकार उल्लङ्घन गरेको प्रत्यक्षतः प्रमाण छ, संलग्न भएका मुद्दाका सम्बन्धमा यस्ता इकाई वा व्यक्तिहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा सेवा पुऱ्याउनबाट रोकियोस् भन्ने सिफारिससहितको पहिलो आवेदन उच्चायुक्तले शान्तिस्थापना विभागलाई उपलब्ध गराउनुभयो ।
५. नेकपा (माओवादी)का तर्फबाट भएको जवाफदेहीताको अभाव उत्तिकै चिन्ताजनक छ । नेपालमा उच्चायुक्तले नेकपा (माओवादी)लाई तिनका कार्यकर्ताहरूद्वारा भएका जारी दुर्व्यवहारहरूको अन्त्य गर्न सार्वजनिक तथा निजी दुवै आह्वानहरू गर्नुभयो र उहाँले उल्लङ्घनका लागि जिम्मेवारहरूलाई न्यायसमक्ष ल्याउन सरकारी अधिकारीहरूलाई आग्रह गर्नुभयो । उहाँको भ्रमणको क्रममा, नेकपा (माओवादी)को नेतृत्वले आफूले समानान्तर शासकीय प्रणालीहरूको विघटन गर्न निर्देशनहरू जारी गरेको कुरा बतायो । यो प्रतिबद्धता पूरा गर्ने भार अब नेकपा (माओवादी)मा र देशको धेरैजसो भागमा विद्यमान कानून कार्यान्वयनको शुन्यतालाई प्रभावकारी ढङ्गले आफूले पूरा गर्न सक्छौं भन्ने सुनिश्चित गर्न राज्य अधिकारीहरूमा छ ।
६. शान्ति प्रक्रियाले भेदभाव र सामाजिक बहिष्करणसँग सम्बन्धित लामो समयदेखि रही आएका मानवअधिकारका मुद्दालाई सम्बोधन गर्न नवीन आवश्यकता ल्याएको छ । तराई क्षेत्रमा, राजनीतिक प्रक्रियामा समावेश नगरिएकोमा आफ्नो नैराश्यताको आवाज निकाल्दै मधेशी^१द्वारा आयोजित प्रदर्शनहरू उच्चायुक्तको नेपाल भ्रमणको क्रममा एकाएक हिंसामा परिणत भए ।

१ संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार उच्चायुक्तको नेपालमा मानवअधिकारको अवस्था र प्राविधिक सहयोगलगायत उहाँको कार्यालयका गतिविधिको प्रतिवेदन हेर्नोस (एरएचआरसीर४र९७, अनु. ३८-४१) ।

७. भेदभावविरुद्ध जुध्न सहवर्ती प्रतिबद्धताका साथै प्रभावकारी राष्ट्रिय रणनीतिको अभाव शान्ति प्रक्रियाको क्रममा नेपालका सबैभन्दा ठूला चुनौतीहरूमध्येको रूपमा देखा परिरहेको छ । यस्ता गुनासाहरू सरकार र राजनीतिक दलहरू-द्वारा राजनीतिक सङ्क्रमणका सबै पक्षका सम्बन्धमा खुल्ला र सार्वजनिक बहसमार्फत् नागरिक समाजको परामर्शमा सक्रिय तथा सिर्जनात्मक रूपले सम्बोधन गरिनुपर्दछ ।

२. तराई क्षेत्रमा अशांति

८. उच्चायुक्तको कार्यालय मधेशीहरूद्वारा गरिएका प्रदर्शनहरूको सन्दर्भमा दक्षिणी नेपालको तराईमा हालै भएको हिंसा (ए/एचआरसी, अनु. ६५ र ६६ हेर्नुहोस्) तथा नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीबलद्वारा भएको प्रायः अत्यधिक जवाफी कारबाहीबारे गहिरो रूपले चिन्तित छ ।
९. अन्तरिम संविधानको प्रति जलाएकोमा २०६३ माघ २ गते मधेशी विरोधकर्ताहरूको एउटा समूहलाई पक्राउ गरेपछि, मधेशी जनअधिकार फोरम भनिने सङ्गठनले सरकारले अन्तरिम संविधान संशोधन गरोस् भन्ने अनुरोध गर्दै तराईव्यापी हडताल (बन्द)को आयोजना गर्‍यो, जसले गर्दा यसले (क) तराईलगायत अङ्गी राज्यका लागि स्वशासनसहितको सङ्घीय राज्य संरचना; (ख) जनसङ्ख्यामा आधारित निर्वाचन क्षेत्रको पुनःरेखाङ्कन; र (ग) सुरक्षाफौज तथा व्यवस्थापिकालगायतका सरकारी निकायमा मधेशीहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्वको व्यवस्था गरोस् । बन्द व्यापक रूपमा भयो र दक्षिण नेपालको ठूलो क्षेत्रमा वाणिज्य तथा यातायात बन्द भए ।
१०. नेकपा (माओवादी)का एकजना कार्यकर्ताद्वारा २०६३ माघ ५ गते एकजना विरोधकर्ताको तथा नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीबलबाट माघ ८ गते चार प्रदर्शनकारीमाथि, दुबै सिराहा जिल्लामा, प्राणान्तक गोली प्रहारपछि, प्रदर्शनहरू मध्यमाञ्चल तथा पूर्वाञ्चल क्षेत्रका तराई क्षेत्रभरि तुरुन्तै फैलिए । प्रदर्शनबाट सार्वजनिक तथा निजी सम्पत्तिमा व्यापक क्षति पुग्यो, पत्रकार तथा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई व्यापक धम्कीहरू आए, प्रदर्शनकारी तथा प्रहरी गम्भीर घाइते भए र जनजीवनको पर्याप्त क्षति भयो । यो परिशिष्ट लेख्दाको समयमा, उच्चायुक्तको कार्यालयले प्रदर्शनकारी तथा प्रहरीबीच भएका मुठभेडबाट २४ जनाको मृत्यु भएको (२३ सर्वसाधारण र प्रहरी अधिकारी) तथा सयौं व्यक्ति घाइते भएको कुरा पुष्टि गरेको थियो ।
११. उच्चायुक्तको कार्यालयका स्थलगत टोलीहरू प्रदर्शनहरूको अनुगमन गर्न, प्रतिरोधात्मक संरक्षण कार्यमा सक्रिय रूपले लाग्न र प्रदर्शनहरूको नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरीबलले अत्यधिक र कहिलेकाहीँ घातक बल प्रयोग गरी जवाफी कारबाही गरेका परिस्थितिहरूको छानबिन गर्न खटाइएका थिए । उदाहरणार्थ, उच्चायुक्तको कार्यालयले नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरीबलले धातुयुक्त

बाँसका लाठीले प्रदर्शनकारीहरूको टाउकामा हान्दै गरेको, बासिन्दाहरूलाई कुट्न घरभित्र पसेको, एम्बुलेन्स तथा आपतकालीन वाहनहरूको प्रवेशमा बाधा पुऱ्याएको तथा जीवनप्रति विश्वासलाग्दो खतरा नहुँदा प्रदर्शनकारीहरूको भिडमाथि सीधै जीवित गोली प्रहार गरेका घटनाहरू अभिलिखि गऱ्यो । कतिपय अवसरमा प्रहरीले हिंसाको सामना गर्नुका साथै उनीहरूलाई चरम रूपले उत्तेजित पार्ने कार्य गरिएको थियो भन्ने कुरा स्वीकारिएको छ । तैपनि, प्रहरीको जवाफी कारवाहीका धेरै पक्षले उच्चायुक्तको कार्यालयको सन् २००६ को सेप्टेम्बरको सार्वजनिक प्रतिवेदनमा अभिलिखित गरिएको सन् २००६ को अप्रिल आन्दोलनको जवाफमा तैनाथ सुरक्षाफौजद्वारा अत्यधिक तथा अनावश्यक बलको प्रयोग भएको छर्लङ्ग देखायो, जसले त्यो प्रतिवेदनमा गरिएका सम्बद्ध सिफारिसअनुसार कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू तथा अन्तरिम सरकारले कार्य गरेका छैनन् भन्ने जनाउँछ ।

१२. मधेशीका विभिन्न माग पूरा गर्ने किसिमले अन्तरिम संविधान संशोधन गरिनेछ भनी प्रधानमन्त्रीले २०६३ माघ २४ गते सार्वजनिक घोषणा गरेपछि हिंसा घट्यो । तर, नेपालको तराई क्षेत्रमा वातावरण तनावपूर्ण रहेको छ, र नेपाल प्रहरी, विशेषतः सशस्त्र प्रहरीबल, को यस्ता प्रदर्शनहरूलाई न्यूनतम आवश्यक बल प्रयोग गरेर मात्र प्रभावकारी ढङ्गले जवाफ दिने क्षमताको अभाव रहेकोमा उच्चायुक्तको कार्यालयका गम्भीर सरोकारहरू छन् ।

१३. अशान्तिको बेला उच्चायुक्तको कार्यालयले सरकार तथा मधेशी नेताहरूलाई हिंसा रोक्न तथा शान्ति तथा मानवअधिकारको सम्मान पुनर्बहाली गर्न समाधानहरूको पहिचान गर्न सक्रिय भएर संवादमा लाग्न सार्वजनिक रूपले बारम्बार आह्वान गऱ्यो । प्रतिनिधित्वका निमित्त मधेशीका मागहरूलाई सम्बोधन गर्दै जिम्मेवारहरूको निर्धारण गर्न हत्या तथा घाइतेबारे तत्काल र विश्वासिलो छानबिन हुनुपर्दछ भन्ने उच्चायुक्तको कार्यालय विश्वास गर्दछ । हिंसाका लागि जिम्मेवारहरूलाई कानुनअनुसार पूर्ण रूपले जवाफदेही बनाइनु अति आवश्यक छ, चाहे यो सुरक्षाफौजका कर्मचारी, नेकपा (माओवादी) कार्यकर्ता वा प्रदर्शनकारी जोसुकैद्वारा भएको होस् ।

२ अप्रिल आन्दोलन: लोकतान्त्रिक अधिकार र बलको अत्यधिक प्रयोग (उच्चायुक्तको कार्यालय नेपालको अनुगमन र छानबिनका निष्कर्ष (सेप्टेम्बर २००६)

३. निष्कर्ष

१४. शान्ति प्रक्रियाको जगको रूपमा रहेको मानवअधिकारप्रतिको सम्मान सुनिश्चित गर्न दण्डहीनता, सामाजिक बहिष्करण र प्रदर्शनहरूसँग सम्बन्धित हिंसाका मुद्दाहरूलाई तत्काल सम्बोधन गरिनुपर्दछ। सुरक्षाफौज वा नेकपा (माओवादी) जोबाट भएको भए पनि विगतमा भएका अपराधका लागि प्रभावकारी जवाफदेहिता होस् भन्ने सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई जारी राख्न सशक्त प्रयासहरूको आवश्यकता पर्नेछ। सबैतर्फका राजनीतिक नेतृत्वले नेपाली समाजको प्रत्येक क्षेत्र राजनीतिक सङ्क्रमणमा प्रभावकारी ढङ्गले सक्रिय भएर लागोस् भन्ने सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ। सुरक्षाफौजले प्रदर्शनका बेला आफ्नो कार्य गर्न विगतको अनुभवबाट शिक्षा लिनु अत्यन्त आवश्यक हुनेछ। सबभन्दा महत्वपूर्ण कुरा के भने प्रहरीले आफूले अत्यधिक बलको प्रयोग नगर्ने कुराको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ। साथै, समाजका सबै वर्ग विरोधका शान्तिपूर्ण रूपमा मात्र सक्रिय भएर लाग्नुपर्दछ।

A/HRC/4/97
17 January 2007

HUMAN RIGHTS COUNCIL

Fourth session

Item 2 of the provisional agenda

**Report of the United Nations High Commissioner for
Human Rights on the human rights situation and
the activities of her Office, including technical
cooperation, in Nepal**

SUMMARY

On 16 February 2006, the High Commissioner for Human Rights submitted to the Commission on Human Rights her report on the human rights situation and the activities of her Office, including technical cooperation, in Nepal (E/CN.4/2006/107) covering the period from May 2005 to January 2006. A subsequent report covering the period up to September 2006 was submitted to the General Assembly (A/61/374).

The present report, established pursuant to Human Rights Council decision 2/114, looks at the human rights situation in the context of the peace process in Nepal and covers the period up to the beginning of January 2007. With the cessation of hostilities, conflict-related violations ended and the rights to freedom of assembly and expression were largely restored. However, many challenges remain with regard to ending on-going serious abuses, upholding and strengthening respect for human rights, which must be addressed in the short and long term. Ending impunity for gross human rights violations as well as deep-rooted discrimination and other abuses against marginalized groups are among those challenges.

CONTENTS

I.	INTRODUCTION	55
II.	HUMAN RIGHTS AND THE PEACEPROCESS	58
III.	RESPECT FOR INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN LAW	60
	A. Conduct of the security forces with regard to human rights	60
	B. Detention and torture	62
	C. CPN(M) and human rights	64
	D. Abuses by other armed groups	68
IV.	ACCOUNTABILITY	69
V.	INTERNAL DISPLACEMENT	75
VI.	SOCIAL EXCLUSION/MARGINALIZATION	77
VII.	CONCLUSION	79

I. INTRODUCTION

1. The present report is established pursuant to Human Rights Council decision 2/114 in which the Council decided to request the High Commissioner to submit a report on the human rights situation in Nepal and the activities of her Office, including technical cooperation, to the Council at its fourth session. On 16 February 2006, the High Commissioner for Human Rights submitted to the Commission on Human Rights her report on the human rights situation and the activities of her office, including technical cooperation, in Nepal, which had been established pursuant to Commission resolution 2005/78 and covered the period from May 2005 to January 2006 (E/CN.4/2006/107). She subsequently prepared a report for the General Assembly (A/61/374) covering the period up until September 2006.
2. This latest report, covering the period up to the beginning of January 2007, examines the political changes since the protest movement in April 2006 and their impact on the human rights situation, as well as key human rights issues which need to be addressed in the course of the still fragile peace process. It is based on information gathered in the context of the Office of the High Commissioner for Human Rights' (OHCHR) monitoring and investigation work throughout the country, including meetings with authorities, security forces, Communist Party of Nepal (Maoist) (CPN(M)), civil society, victims and families. Since the ceasefire, staff from the regional offices of OHCHR in Biratnagar, Kathmandu, Pokhara and Nepalgunj, and the new sub-office in Dadeldura, have intensified travel to many districts and villages. Overall, the authorities and CPN (M) have cooperated with OHCHR. However, OHCHR has been disappointed at the continued lack of response to a number of reports and letters to the Government and to CPN(M), and by the failure to implement many recommendations for ending abuses and strengthening human rights protection. CPN(M) at times delayed access to those held in captivity. In addition, the Nepalese Army maintained its refusal to provide documents relating to military investigations and court martial proceedings into abuses. Ending impunity in Nepal remains the most difficult human rights challenge.

3. On-going peace talks in Nepal resulted in a request from the parties for United Nations support for the peace process. In addition to OHCHR being requested to monitor the human rights provisions of a 21 November Comprehensive Peace Agreement (CPA), the United Nations was requested to support the peace process, including through arms and troop management, and technical assistance for the elections. In December, OHCHR participated in a Technical Assessment Mission, headed by the Office of the Personal Representative of the Secretary General (OPRSG) to make recommendations to the Security Council as to the nature of the United Nations presence. OHCHR will coordinate and collaborate very closely with the new mission to ensure complementarity of activities.
4. The year 2006 saw extensive developments in the political situation and in the conflict. These changes were precipitated by 19 days of nationwide protests (known as the *Jana Andolan* or People's Movement), which were organized by the Seven-Party Alliance (SPA) with Communist Party of Nepal – Maoist (CPN(M)) support. The demonstrations began on 5 April and took on unprecedented proportions. The Government tried from the outset to prevent the protests, severely curtailing rights to freedom of assembly and association, with several thousand arrests, and many political party and civil society leaders placed in preventive detention under the Public Security Act. While acknowledging that security forces — the Royal Nepalese Army (renamed the Nepalese Army on 18 May), the Armed Police Force (APF), and the Nepal Police – at times faced a difficult task of dispersing groups of violent demonstrators, OHCHR concluded that all branches of the security forces were responsible for excessive use of force. Eighteen people died in the context of the demonstrations, mostly as a result of bullet wounds, and many more were injured from beatings, bullets or stones.¹
5. On 24 April 2006, the eve of what was likely to have been the largest demonstration in Kathmandu and amidst serious concerns as to the potential response of the security forces, King Gyanendra announced the reinstatement of the House of Representatives. On 27 April, the King appointed the unanimous choice of SPA, Nepali

¹ See *Findings of OHCHR-Nepal's Monitoring and Investigations: The April Protests: Democratic Rights and the Excessive Use of Force*, published in September 2006

Congress leader Girija Prasad Koirala, as Prime Minister. The following day, the House of Representatives convened for the first time since 2002, an SPA Government was formed and the King's powers subsequently curtailed.

6. Significant improvements in the human rights situation were observed immediately after the establishment of the new Government. The right to freedom of association, expression and assembly were largely restored, with bans on demonstrations lifted except in one area of Kathmandu. All political detainees held under Public Security Act (PSA) were released. Both parties declared ceasefires, and on 26 May 2006, agreed on a 25-point code of conduct. The ceasefire has held since April 2006 and resulted in a complete cessation of the Nepalese Army and People's Liberation Army (PLA) offensive operations.
7. With the cessation of hostilities, conflict-related violations also ended, including extrajudicial executions, detention, torture and ill-treatment in army barracks of those suspected of links with CPN(M). Violations of international humanitarian law ceased. The pattern of long-term disappearances which dominated previous years ended during 2005. Most prisoners held in preventive detention or facing charges under the Terrorist and Disruptive Activities (Control and Punishment) Ordinance (TADO) on suspicion of being members or sympathizers of CPN(M) (see A/60/359, para. 16) were released, including many juveniles. The TADO was not renewed when it lapsed in October.
8. Despite these improvements, as this report documents, many challenges remain with regard to ending serious on-going abuses such as arbitrary detention, abductions, torture and ill-treatment, and to upholding and strengthening respect for human rights. Challenges include also the failure of both parties to address impunity for past and recent violations in any meaningful way, and deeply-rooted discrimination and other abuses against women and other marginalized communities such as Dalits, Madhesi and ethnic groups. While there have been gains in democratic space, creating a climate conducive to Constituent Assembly elections – due to be held in June 2007 – without threats or violence will be extremely difficult unless there is the political will on the part of all parties to strengthen rule of law and to respect the political rights of all.

II. HUMAN RIGHTS AND THE PEACE PROCESS

9. Following the political developments, peace talks between SPA and CPN(M) were re-launched and resulted in the signing of a series of agreements. The talks culminated in an 8 November timetable for steps leading to Constituent Assembly elections, and on 21 November 2006, SPA and CPN(M) signed a Comprehensive Peace Agreement (CPA), which effectively ended the 11-year conflict. Consolidating previous agreements signed between the two parties since November 2005, it contains broad provisions on human rights, including ending discrimination, arbitrary detention, torture, killings and disappearances, as well as economic and social rights. It also mandates OHCHR to monitor the human rights provisions contained in the Agreement and requires both parties to collaborate with the Office in providing information and implementing recommendations.
10. OHCHR has repeatedly stated that human rights must be central to the peace process. While the human rights provisions are to be welcomed, the Comprehensive Peace Agreement does not contain specific measures for their implementation. Both parties have made full commitments to respecting human rights in previous agreements and understandings, but implementation has been far from satisfactory. To date, the Agreement also fails to address the question of justice for past human rights violations (see below).
11. Following the signing of the Comprehensive Peace Agreement, a 31-member Ceasefire Code of Conduct National Monitoring Committee, set up on 15 June 2006, which OHCHR had been requested to assist with regard to human rights monitoring, was dissolved. An alternative monitoring body has yet to be set up. Human rights provisions of the Ceasefire Code of Conduct were mostly incorporated into the Comprehensive Peace Agreement.
12. The Comprehensive Peace Agreement also accords an important monitoring role to the National Human Rights Commission (NHRC). However, the future of NHRC remained uncertain throughout the reporting period. Following the 9 July resignation of NHRC Chairperson and members, OHCHR and others strongly advocated for a timely, transparent and consultative process for the selection

of new commissioners which would take into account the views of civil society. In communications with senior government officials, OHCHR urged that provisions be incorporated into the draft Interim Constitution and a draft revised Human Rights Commission Act to ensure that the selection and appointment process, among other issues, conformed with international standards. It also urged that the new NHRC be put on a firm, non-partisan footing in order to carry out its work independently and with the broad support it needs from civil society. None of these recommendations were incorporated into the relevant legislation. In December 2006, the Government named a new Chairperson and commissioners under the revised Human Rights Commission Act. The lack of consultation in the selection process was widely criticized. By the end of the year, the appointments had yet to be approved.

13. Against this backdrop, OHCHR continued to assist NHRC staff and organized trainings with the Commission to further build its staff's professional capacity and to better prepare it for the key role it should play when new Commissioners are finally appointed.
14. To pave the way for the formation of an Interim Government and Parliament, a draft Interim Constitution was signed by the two parties on 16 December 2006, and promulgated on the 15 January by the out-going Legislature and by the incoming Interim Legislature.. It had been drafted by the Interim Constitution Drafting Committee (hereafter "the Drafting Committee") set up in July 2006. After widespread protests that the six-member all-male Committee, led by a former Supreme Court Justice, was not sufficiently representative, an additional ten members (including four women and a Dalit representative) were added. The Interim Constitution presents an opportunity to strengthen human rights protection until the drafting and adoption of a new constitution by the Constituent Assembly. Although the latest draft does include improved human rights provisions, OHCHR is concerned that some of the recommendations it had submitted to the peace talk negotiation teams on 27 September had not been incorporated into the 16 December document. The draft does not, for example, clearly protect the rights to life, liberty and security. Some provisions are incompatible with international human rights standards, including a clause which would allow the Government to derogate from certain fundamental rights during a state of emergency.

III. RESPECT FOR INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN LAW

A. Conduct of the security forces with regard to human rights

15. The April change in Government, together with the ceasefire, has had a positive impact on the conduct of the security forces, particularly in terms of conflict-related violations, but these gains remain precarious. Institutional weaknesses, as well as the need for political will to instil professionalism based on full respect for human rights, are challenges which still need to be met. In the coming months, the extension of State authorities into areas where they have been absent and the strengthening of law enforcement agencies will be critical to ending violations and upholding law and order, especially during the electoral process.
16. As already indicated, conflict related violations by the Nepalese Army ceased following the end of hostilities. Sporadic abuses, including allegations of rape or sexual violence, and the killing of a group of demonstrators in April, were reported. However, reform of the army—especially the need to subject it to full civilian control and scrutiny—has yet to be tackled in a satisfactory manner. An Army Act passed in September has resulted in only limited change. Lack of accountability for past gross human rights violations, including disappearances, by the Nepalese Army remains one of the main concerns of OHCHR. Its leadership has informed OHCHR that it is tackling the question of accountability. However, OHCHR remains deeply critical of the lack of transparency of military investigations and the continued impunity enjoyed by most perpetrators, with the risk of threats to those who try to pursue justice (see paras. 42-56 below.)
17. In this transition phase, the crucial role of the Nepal Police as the principal law enforcement agency has been brought to the fore, but as an institution it faces many challenges. Over 1,000 police posts were destroyed or abandoned during the conflict after police were killed or threatened. The Government has given instructions that all police posts must be reopened by mid-January 2007. The Nepal Police is facing numerous obstacles, including lack of infrastructure and funds, as well as obstructions by CPN(M), even after the signing of the Comprehensive Peace Agreement. Referring

to the 8 November timetable, CPN(M) has opposed reopening police posts before the Interim Government in some areas. In at least two cases in December, there were clashes when reopened police posts were attacked. A 3 January 2007 directive by the Chairman of CPN(M) to cadres to support the reestablishment of police posts resulted in a speeding up of the process. As of 17 January 2007, according to the Government, 1,019 posts were re-established, but obstacles were still being reported in some areas.

18. The absence of effective policing in rural areas quickly emerged as a major human rights challenge after the ceasefire, a void which has repeatedly been filled by the often abusive parallel “law enforcement” activities and “peoples courts” of CPN(M) (see paras. 29-34 below). The perceived weakness and often inaction of the police and courts, and the resulting lack of confidence in the State’s capacity to enforce law and order, facilitated the extension of CPN(M) “law enforcement” activities and “people’s courts”. The transitional period presents an enormous challenge for ensuring the protection of human rights through adequate policing and the effective administration of justice. The strengthening of the State law enforcement system and administration of justice will be crucial to convincing local populations that State authorities are able to maintain law and order and to deliver justice. Current indications suggest that much of the civilian population remains deprived of these fundamental public services, essential to the protection of human rights, because the State lacks the capacity or at times the will to undertake law enforcement and judicial functions, even in areas not previously controlled by CPN(M). This security vacuum risks being filled in a number of ways: through communities taking “justice” into their own hands – as has already happened in several cases with fatal consequences; through CPN(M)’s often abusive system of “people’s justice”; through exploitation by criminal elements or organized crime groups, some of whom might be politically manipulated; and also by vigilante groups.
19. In the context of the electoral process, it will be essential that the police maintain law and order in an impartial manner, including to ensure that marginalized groups are treated equally before the law (see paras. 62-67 below). In this regard, access to justice for women, as well as Dalit and other marginalized groups remains a major concern. A small number of more than 100 cases of gender-

based violence reported to OHCHR were filed with police for investigation, especially where members of the security forces were allegedly responsible. Impediments to victims accessing justice were fear of stigmatisation and retaliation, the 35-day statute of limitations for filing rape cases, as well as little evidence of justice in such cases when they are reported.

20. OHCHR continues to monitor the capacity of both the Nepal Police and APF to deal with crowd control with full respect for human rights. Since April, many protests, on issues ranging from accountability to discrimination, education and health, have been organized, especially in the capital. OHCHR has documented – and in some cases witnessed – further instances where police baton charges caused head and other injuries to demonstrators. Though in some cases the demonstrations were violent, OHCHR concluded that the use of force was at times excessive, and that lessons have not been drawn from the handling of the April protests.
21. The issue of the future role of APF emerged not only from its role in April but again following the excessive use of force by APF at Tatopani, Sindhupalchowk District, on 30 July, when an APF patrol posted at the Nepal-Chinese border confronted violent demonstrators with live ammunition, killing a bystander and wounding several others. The Nepal Police refrained from intervening. Although investigations carried out by OHCHR concluded that excessive force was used, the internal APF investigation did not and an APF officer initially suspended returned to office. Beyond APF responsibility for this specific case, OHCHR is concerned that APF continues to be assigned policing functions despite a demonstrated and acknowledged lack of training to perform this role. OHCHR training for APF has sought to address human rights issues, particularly regarding the appropriate use of force, but the law enforcement role of APF needs further clarification.

B. Detention and torture

22. Conflict-related arrests under TADO and also political arrests under PSA have stopped since the ceasefire. The only exception under PSA was the detention of the former Home, Foreign and Communication Ministers and two other former officials in May. OHCHR criticized the new Government for using the same arbitrary

measures as the previous Government at a time when it should be setting new standards. All were eventually released by court order and PSA has not been applied since. The Government has given assurances that it will not be “misused while maintaining law and order”. Demonstrators, including civil society activists, were arrested by police briefly while holding a peaceful sit-in outside the Prime Minister’s residence in January 2007.

23. The majority of alleged members or sympathizers of CPN(M) who had been held under TADO were released. According to the Government, 1,082 TADO detainees were released, 692 from preventive and 390 from pre-trial detention. OHCHR interviewed 336 TADO detainees in private in five High Security Centres in Morang, Kaski, Kathmandu, Dang and Kanchanpur Districts. The main findings of the review showed serious violations, including illegal arrests and detention, as well as disregard for fundamental due process guarantees. Many alleged they had been tortured in army barracks before transfer to prison.
24. OHCHR is presently assessing the legality of the current detention of previous TADO detainees or other CPN(M) associated detainees now held for ordinary criminal offences. It is also examining whether they might have been charged with offences which would amount to violations of humanitarian or human rights law. A few cases concern juveniles who were among some 100 children whose detention under TADO had been documented (see E/C.N.4/2006/107, para. 68).
25. Following the release of most TADO detainees, detainees held for common crimes around the country began protests, including hunger-strikes and destruction of prison infrastructure, calling for a general amnesty for all prisoners.. Detention conditions are often overcrowded and inadequate. OHCHR is continuing periodic visits to ensure appropriate interventions regarding improvements in prison conditions and accountability with regard to abuses occurring inside prisons, in particular in relation to the system of using prisoners to maintain internal discipline.
26. Police detention of criminal suspects has yet to be assessed systematically by OHCHR in terms of respect for human rights of detainees. Nevertheless, cases of ill-treatment and torture of criminal

suspects were documented. OHCHR was particularly concerned about the death in custody of an Indian national in October 2006, reportedly as a result of torture. A police officer was suspended but not charged. In October also, one individual was shot dead by the Nepal Police as he was being arrested. Investigations carried out by OHCHR challenged the official version that he had been shot in self-defence.

27. The continued absence of a fully-functioning national central detention register, despite its announcement by the Government in December 2005 (see E/CN/2006/107, para. 27), as well as the lack of accurate record-keeping at many prisons and police stations around the country make it difficult to monitor the legal status and release of detainees and remain issues which need to be addressed. OHCHR is also concerned that poor record-keeping of detentions in police custody and delays in handing over detainees to judicial authorities facilitated arbitrary detention. It is also concerned about individual cases of children and juveniles in police custody.
28. OHCHR also investigated allegations of arbitrary detention, ill-treatment and three deaths in custody in national park detention facilities in 2006, one of them allegedly as a result of torture. Two park wardens were detained in connection with the latter case.

C. CPN(M) and human rights

29. In addition to provisions in the peace agreements, CPN(M) made other commitments to respect human rights, including a 17 April 2006 statement declaring general respect for and commitment to international humanitarian law and human rights norms, as well as 2 September 2006 directives for action to be taken against those responsible for beatings, abduction, killings and forced donations. Conflict-related violations by CPN(M) ended after the ceasefire, but in the following months there were serious concerns about abuses particularly related to its "law enforcement" and "people's courts" activities, as well as child recruitment. Many of these concerns were raised in a report published in September 2006 in which OHCHR called upon CPN(M) to end such abuses and hold those responsible accountable.

30. After April, CPN(M) extended its parallel structures, most notably “people’s courts”, to district headquarters and villages where they had previously not been present. Following a 3 July “special directive” by the CPN(M) Chairman most of the “people’s courts” stopped hearing complaints in district headquarters, but continued to function in rural areas and close to district headquarters. OHCHR confirmed almost 350 reports of abductions, including some 30 children, carried out by CPN(M) from April to November. Since the signing of the Comprehensive Peace Agreement, there was a sharp drop in abductions except in the Central Region where 36 abductions were confirmed up to 5 January. Most of those abducted whose cases were monitored by OHCHR were released. Some remained in captivity after being “sentenced”, usually to forced corrective labour.
31. CPN-M accusations against those abducted included robbery, murder, and drug-related incidents. Some were accused of violating cultural traditions, mostly by engaging in “illicit sexual relations”. A significant number of those abducted by CPN(M) were reportedly accused of gender-based violence. A small number of abductees were reportedly held because of their links with the army or previous regime.
32. Abductees were often moved from one place to another, being held in private houses, factories or other such buildings. At times, CPN(M) delayed OHCHR access to such captives, especially in Kathmandu Valley. Cases of ill-treatment and torture were reported and OHCHR sometimes witnessed injuries consistent with allegations. Some abuses were carried out by CPN(M) organisations such as the CPN(M) trade union, All Nepal National Trade Union Federation (Revolutionary), and the Youth Communist League.
33. Of particular concern to OHCHR were deaths related to “law enforcement” abductions. Between May and October 2006, OHCHR documented 13 killings or deaths in suspicious circumstances of individuals abducted and in some cases beaten by CPN(M). The cases included a series of eight killings in the Central Region in May and June 2006 which were attributed directly to CPN(M) cadres, or indirectly through their encouragement of villagers. Although CPN(M) initially denied involvement, in some cases local CPN(M) leaders subsequently acknowledged

responsibility. Such killings in the Central Region ceased after CPN(M) leaders gave assurances to OHCHR that they are not CPN(M) policy, and after OHCHR had made its concerns public. OHCHR also investigated the cases of eight individuals, including a 13-year-old-boy accused of rape and a woman accused of an illicit relationship, all of whom allegedly committed suicide while in or shortly after being held in captivity by CPN(M) between May and October 2006. All cases of killings, deaths in suspicious circumstances and alleged suicides were raised with CPN(M), including the national leadership, but OHCHR has not received any response to its requests for detailed information about investigations carried out by CPN(M) into these cases. There have been no such cases reported since October.

34. OHCHR also repeatedly raised its concerns regarding “law enforcement” activities and the use of “people’s courts” directly with CPN(M) and publicly, indicating that abductions, related investigations and punishments fail to provide even minimum guarantees of due process and fair trial or the right to physical integrity, and therefore violate international human rights standards. It has consistently called on CPN(M) to either release all those held or hand them over to the police. The relationship between CPN(M) and the Nepal Police differs significantly from district to district, but there has been an increase in the number of suspects captured by CPN(M) being handed over to the Nepal Police. CPN(M) has, at times, successfully demanded the handover of suspects from the Nepal Police or succeeded in suspending the Nepal Police’s investigations into certain cases. Local Nepal Police told OHCHR that their refusal to take action against even serious abuses by CPN(M) is due to fear of what future political change may bring as well as a lack of adequate policy direction from the central level. In some regions, CPN(M) has stated it will not hand over captives until the interim Government is formed. CPN(M) repeatedly stated it would only end the parallel structures when the interim Government became functional.
35. OHCHR has continued to receive many reports that members of CPN(M) are taking “taxes” or “donations” from local communities, government officials, non governmental organizations (NGO), schools, business people, tourists and teachers. OHCHR has been

particularly concerned when individuals were abducted or threatened with abduction if they refused to pay. In cases where there is no explicit threat and individuals appear to comply and pay “donations” or “taxes” without question, the threat is often implicit given the patterns of abuses in other cases.

36. Despite the ceasefire, recruitment and use of children – some as young as 12 – by CPN(M) has been a continuing major concern, with 56 cases of recruitment documented in November 2006 alone, in violation of international principles. Some were reportedly recruited to actively take part in People’s Liberation Army (PLA) and militia activities. In all instances, CPN(M) insisted that recruitment was voluntary. A small number have since escaped or been allowed to return home. In the context of the peace process, including discussions regarding management of arms and armed personnel, the withdrawal of children from armed forces and armed groups is a key issue. Children support PLA in various roles, through direct participation or activities organized through students, women’s or cultural groups as well as the militia. Lack of access and the systematic denial by CPN(M) that it recruits or uses children, makes it difficult to assess the numbers involved. CPN(M) leadership acknowledged, in a meeting with OHCHR and UNICEF on 24 August, that there were thousands of children in CPN(M) “for good reasons” but has consistently denied their presence in PLA in spite of evidence to the contrary. OHCHR has been collaborating with UNICEF and child protection agencies to advocate for the separation of all children from CPN(M).
37. Large-scale group abductions of teachers and schoolchildren have decreased since April 2006. Nevertheless, children were still collectively taken for short periods of time by CPN(M) cadres or members of its student union organization, the All Nepal National Independent Student Union – Revolutionary (ANNISU- R) to take part in mass political gatherings. In Kathmandu, thousands of children were taken from schools to participate in programmes organized by ANNISU-R. OHCHR, UNICEF and others have called on all political parties not to disrupt education in schools through political activities and, not to force children to participate in political programmes, and urged them to develop a code of conduct regarding the appropriate participation of children in political activities.

D. Abuses by other armed groups

38. Following the April 2006 protest movement, OHCHR received increased reports of killings and abductions by the *Janatantrik Terai Mukti Morcha* (JTMM), an illegal armed group which started operating in 2004 as a splinter group of CPN(M). In August 2006, JTMM split into two factions: the original group led by Jaya Krishna Goit, and the other led by Jwala Singh. Both factions advocate armed struggle for self-determination of the Madhesi community, which has been traditionally marginalized in Nepalese society.
39. JTMM has extended its influence from a few Eastern Terai districts to other districts in the Eastern, Central and possibly Mid-Western regions. JTMM abuses in the East continued up to the end of 2006, including the abduction of some 30 Pahadis (people of hill origin who migrated to the Terai); while most of them were released after paying a ransom, several remain in JTMM captivity. Some abductions occurred during transport and commercial strikes (*bandhs*) called by JTMM. A *bandh* from 16 to 30 December was the first which targeted exclusively Pahadis. A bus passenger was fatally shot by JTMM in one incident on 28 December.
40. JTMM and CPN(M) also engaged in an open conflict particularly between June and September 2006. At least five CPN(M) members were shot by JTMM (two of them fatally in July), while at least three JTMM members were shot by CPN(M) (one fatally, also in July). Both groups have abducted members of the other accusing them of spying. With few exceptions, the police have not investigated or intervened to stop acts of violence involving JTMM or CPN(M). The absence of effective law enforcement has led to a climate of fear and uncertainty in districts where JTMM is most active and could impact on the electoral process, especially if Madhesi demands are not adequately met. In January 2007, one JTMM faction announced it would stop constituent assembly elections in the Terai.
41. Hostility among illegal “retaliation groups” (known as *Pratihar Samiti* - PS), CPN(M) and Government authorities in the Western Region Terai districts has also resulted in acts of violence and extortion. However, by the end of 2006, reports of such abuses by PS were infrequent. An agreement between CPN(M) and PS in Nawalparasi brokered by NHRC contributed to this, though some PS members remain armed and a potential threat. As in the Eastern Terai, police are reluctant to investigate or intervene to prevent acts of violence by such groups.

IV. ACCOUNTABILITY

42. Transitional justice, including accountability for past violations, has become a key issue of debate in the context of the peace process. The Comprehensive Peace Agreement includes the establishment of a Truth and Reconciliation Commission to investigate human rights violations and to “build an atmosphere for reconciliation in society”. The Agreement further commits the parties to pursue impartial investigations, to “not encourage impunity” and to ensure the right of victims to “relief”. In response to increasing interest in the issue, OHCHR is providing information and advice to policy makers and building capacity among civil society actors, stressing the need for an extensive period of awareness-building and consultations with broad constituencies, including victims’ groups, before the terms of references of the Truth and Reconciliation Commission are developed by an interim Government. OHCHR continues to stress the important link between truth-seeking mechanisms and the prosecution of perpetrators, providing reparations to victims and reforming malfunctioning institutions. The Comprehensive Peace Agreement does not address the issue of prosecutions for past human rights abuses.
43. Immediately after taking office, the new Government appointed a five-member High-Level Commission of Inquiry, chaired by former Supreme Court judge Krishna Jung Rayamajhi, to investigate human rights violations and abuse of State funds since 1 February 2005, including those committed during the April 2006 protests. Its report was submitted to the Government on 22 November, reportedly with over 200 names of individuals against whom action was to be taken. The Council of Ministers appointed a committee to study the findings. However, the Government has resisted repeated calls to make the report public and OHCHR has been unable to obtain a copy. In September, OHCHR had submitted to the Commission the report of its own findings of investigations into excessive use of force by security forces during the April demonstrations.
44. Clarifying and ensuring accountability for hundreds of disappearances by the security forces and by CPN(M) is a key OHCHR concern. The Comprehensive Peace Agreement committed both parties to taking strong measures to address issues related to disappearances, reaffirming commitments made in previous

agreements. These included making public the status of people in their captivity and releasing them all within 15 days, and to make public within 60 days names of those disappeared or killed during the conflict and inform the family members. As of the beginning of January 2007, these provisions had yet to be implemented. In addition, the 8 November Agreement included a provision to “form a high-level commission to investigate and publicize the whereabouts of the citizens stated to have been disappeared by the state and the Maoists in the past.”

45. A directive given to the Government by the Parliamentary Committee on Foreign Affairs and Human Rights to form an “all-powerful commission to solve the issue of disappearances once and for all” on 25 July 2006 has not been implemented either. As per the directive, the Commission of Inquiry should be made up of parliamentarians, civil society members and human rights defenders and should be given the authority to probe into the acts of the Nepalese Army, identify perpetrators and recommend punishment for those found guilty.
46. As of January 2007, OHCHR had not received any detailed written response from the Government to a report it submitted in late May 2006 documenting the arbitrary arrest, torture and disappearance of at least 49 people held by the Bhairabnath Battalion in Maharajgunj, Kathmandu in late 2003 and early 2004. The Nepalese Army indicated that it was investigating the cases and provided information on a few individuals. OHCHR confirmed that two detainees had been released and that the body of another was handed over to the family. However, in another case, it found evidence contradicting the Nepalese Army’s claims that the victim had died in a bomb explosion. The Nepalese Army did not transmit to OHCHR the report of its task force set up to investigate the 49 cases.
47. In September, in addition to the 49 above-mentioned cases, OHCHR submitted some 330 past cases of disappearances to the relevant security forces and to the United Nations Working Group on Enforced and Involuntary Disappearances. The Nepalese Army provided a response on 42 out of 315 cases which it said were clarified. In all but one of the cases followed up subsequently, OHCHR found no evidence to support the army’s version that they had either been

killed in security force operations with CPN(M) or released. OHCHR does not consider the Nepalese Army's investigations to be transparent or impartial and is continuing to press for an independent commission of inquiry into all cases.

48. A one-person Disappearances Committee was established by the Home Ministry in early June 2006. He presented his preliminary findings to the House of Representatives' Committee on 25 July, stating that the fate or whereabouts of more than 100 disappeared persons had been established as either "released" or "killed in crossfire" according to information provided by the security forces. A further 601 people remain unaccounted for. However, he stated that he did not have the capacity to carry out investigations.
49. Strengthening the legal framework to reinforce accountability for any future violations must also be addressed. OHCHR submitted recommendations related to impunity to the Drafting Committee and to the Speaker of the House of Representatives on concerns regarding an Army Bill under review. On 22 September 2006, the bill was unanimously adopted. Notably, the new Act provides for the exclusive jurisdiction of civilian courts in cases of rape and murder. However, the provisions give court martials jurisdiction over cases of torture and disappearance with the possibility of appeal to the Supreme Court, and may allow the military, instead of civilian courts, to exercise jurisdiction over Nepalese Army personnel who commit other serious human rights violations. The Act requires the Nepalese Army to cooperate with civilian authorities empowered to investigate military personnel who commit serious human rights violations, but fails to specify the individual rights of defendants in court martial proceedings to ensure a just and fair trial. OHCHR also recommended the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. A directive was issued by the House of Representatives on 25 July 2006 ordering the Government to sign the Statute immediately. As of January 2007 a task force report on the matter was being considered by the Deputy Prime Minister and the Minister of Foreign Affairs.
50. Relatives of victims of past and recent human rights abuses have been more willing to present complaints (First Information Reports) to police for criminal investigation. OHCHR is monitoring more than 23 cases filed with the police in relation to such violations

around the country. Most are stalled due to lack of political and institutional will, and real or perceived legal obstacles. In some cases, the police have argued that it is not proceeding with investigations because an independent or parliamentary investigation is ongoing. For instance, police in Belbari, Morang District would not start an investigation into the alleged rape and killing of a woman and subsequent killing of six demonstrators in late April by the Nepalese Army, until the Parliamentary Probe Committee had issued its report and they received authorization from the Government. The Committee has now completed its report and, according to the Government, it is now before the Interim Legislature.

51. In the case of Maina Sunuwar, a 15-year-old girl who died within hours of her arrest by the Nepalese Army in 2004, the Nepal Police finally visited the Nepalese Army Birendra Peace Operations Training Centre in Panchkhal in June 2006 to obtain information regarding her death and to secure the site where her remains are believed to be buried. Since then, however, the process has stalled due to the Nepalese Army challenging the police's jurisdiction, and protracted delays in the authorities' response to the Nepal Police's request for legal advice as to whether the investigation can proceed. In December 2006, OHCHR published a report, "The Torture and Death in Custody of Maina Sunuwar, Summary of concerns", documenting obstacles to justice in this case, including the Nepalese Army's attempts to cover up the violations, and called again for an independent investigation. The reluctance of authorities to proceed with criminal investigations relating to past human rights violations is not limited to cases involving the Nepalese Army. In Dhanusha District, a First Information Report was filed in July regarding the disappearance of five students in October 2003 and naming police officers and the then local administrator as the main suspects. While the alleged burial site of the five has been secured, only limited further investigative steps have been taken despite pressure from the relatives, local and national non-governmental organizations (NGOs) and OHCHR, and despite Government claims that it had given "stern directives" to proceed with the investigation but now considers the case closed.

52. The judiciary's role in pursuing accountability for human rights violations to date remains limited, though there have been some recent developments. On 19 December 2006, the Supreme Court finally heard 22 of 27 habeas corpus disappearance cases which had been pending for many months and in some cases years, and is scheduled to render decision in early 2007. On 28 August 2006, for the first time, the Supreme Court, ordered that a task force be created to investigate the disappearance of four individuals after their arrest by security forces in 1999 and 2002 respectively. In January 2007, the Supreme Court ordered the Task Force to investigate the 49 disappearance cases mentioned in report established by OHCHR on Maharajgunj. Three contempt of court cases initiated by families of the disappeared against senior Nepalese Army officers for providing misleading information on the whereabouts of disappeared persons were nevertheless dismissed by the Supreme Court, in July and December 2006.
53. In addition to advocating accountability for human rights violations by the State, OHCHR has urged CPN(M) to hold its members accountable. As stated above, OHCHR raised concern about a series of killings in the Central Region which had resulted in the death of eight individuals in May and June 2006. Despite assurances that CPN(M) would investigate these and other subsequent killings or deaths in captivity, and punish anyone found guilty, as of the end of 2006 no information had been received by OHCHR from the national leadership regarding any action taken.
54. OHCHR has repeatedly raised with CPN(M) its concerns about more than 120 abductions reported during the period of the conflict where the fate or whereabouts of the person has remained unclarified. It is thought that among them are scores of political party members, teachers, members of the security forces and alleged informants.
55. On 26 June 2006, OHCHR urged CPN(M) to set up a mechanism at the national level to oversee internal investigations into allegations of abuses by CPN(M) cadres to ensure that they are impartial and complete, and do not result in further abuses. OHCHR also stressed that such internal investigations cannot substitute for independent investigations and prosecutions carried out in a civilian State court. OHCHR has noted that four CPN(M) cadres were handed over to police for their alleged involvement in abuses.

56. OHCHR noted with special concern that although the leadership said that action was taken against those responsible for the 2005 attack on a public bus in Madi, Chitwan District (see A/60/359, para. 37), resulting in the death of at least 35 civilians and members of the security forces, some of those responsible were freed after “serving sentences” of apparently two to three months of “corrective punishment”. In December 2006, OHCHR wrote to CPN(M) leadership requesting documentation and further information about investigations into the incident.

V. INTERNAL DISPLACEMENT

57. Since the ceasefire, forced internal displacement has largely ended and many internally displaced persons (IDPs) are now returning. Both parties have committed to the safe and sustainable return of IDPs and to the restitution of confiscated land and property. In some districts NGOs and local authorities estimate that most IDPs have already returned, while in others, return is just beginning. Many IDPs from the rural areas are also likely to integrate into urban communities where they currently reside, hoping for better access to jobs, schooling and other social services.
58. However, there are a number of challenges to the implementation of the parties' commitments regarding returns, including protection concerns for IDPs in political opposition to CPN(M) and lack of material assistance upon return. CPN(M) national leaders' commitments are often not fully adhered to by CPN(M) leaders at village level where most returnees are arriving. In some areas, returning IDPs have been unconditionally welcomed back by CPN(M) and have had their property returned to them. In other regions, local CPN(M) cadres effectively decide who can return and reportedly impose conditions on return, including public apologies for alleged "wrongdoing". As spontaneous and NGO-facilitated returns are increasing, OHCHR is monitoring return movements and advocating that the CPN(M) respect formal commitments to safe and dignified return at the local level.
59. The Government itself has so far failed to respond to IDPs' increasing interest in return. There is no comprehensive plan addressing the assistance and protection needs of returning IDPs, only a request from the Home Ministry to the Chief District Officers for proper registration of IDPs. This gap allows most district officials to remain passive in relation to planning and support of local return processes. In the absence of State action, such responsibility is often shouldered by local human rights NGOs, with limited funding. In its 2006/07 budget, the Finance Ministry has included monetary support for returning IDPs and other conflict victims. A funding request has also been forwarded to the international donor community. OHCHR and other United Nations agencies underline the need for a comprehensive and integrated Government reparations programme for all conflict victims, including IDPs.

60. The Government is currently undertaking a review and modification of its overall IDP policy from March 2006 in order to produce a policy in line with the Guiding Principles on Internal Displacement (as contained in E/CN.4/1998/53/Add.2, annex). A task force made up of members of the Home Ministry and the Peace Secretariat produced several drafts, which the United Nations agencies were invited to comment on. In addition to providing technical advice on content, the United Nations has suggested an inclusive process for the design of the new policy, including consultations with CPN(M) and civil society. OHCHR welcomes the development of a new IDP policy but stresses the urgent need to prioritize the development of resourced-backed operational plans to guide local authorities in relation to concrete solutions for IDPs, including safe and sustainable return.
61. OHCHR is also concerned that the new IDP policy was not taken into consideration in the recently approved Bill to Amend and Consolidate the Law Regarding the Electoral Roll. Important provisions allowing IDPs to vote in their areas of displacement were removed from the initial draft.

VI. SOCIAL EXCLUSION/MARGINALIZATION

62. Deep-rooted discrimination in Nepal has profound implications in terms of civil and political as well as economic, social and cultural rights. Discrimination on the basis of caste, ethnic, gender, geographic and other considerations has marginalized and excluded millions of Nepalese people from full participation in political processes and State institutions as well as equal access to housing, water, land and other such rights. Many marginalized communities suffered disproportionately during the armed conflict. Such groups actively participated in the April 2006 protests and have since increasingly articulated their demands for equality, and a fundamental restructuring of the State as the way to achieve this. The election process for the Constituent Assembly, representation within the Constituent Assembly, the constitution-making process and the Constitution itself will be important steps in developing a stable democratic society in which the protection of human rights is guaranteed for all.
63. Inadequate representation of marginalized groups in the peace process, including in peace talks teams and political party leaderships, continues to be of concern. Marginalized groups are also increasingly identifying the lack of representation in State institutions, such as local Government and security forces as obstacles to their participation in all aspects of public life. The Government informed OHCHR that 33 per cent of civil service jobs would be reserved for women, but no implementing legislation has been passed yet. The Comprehensive Peace Agreement included commitments to address discrimination and women's rights, and some clauses are included in the draft Interim Constitution, but there has been little concrete action by the parties so far. The Government decided to establish District Coordination Committees for the Uplift of the Dalit Communities, and Indigenous Ethnic Nationalities District Coordination Committees in each of the 75 districts. Another positive measure is the inclusion in the provisions the Government's tenth Development plan.
64. Some legislation has been passed which, inter alia, improves gender equality in terms of property rights and criminalizes discriminatory behaviour with regard to "untouchability". A Citizenship Act adopted in November 2006 will give citizenship to many of those living in

the Terai plains and enables a Nepalese mother to pass on citizenship to her children in certain circumstances. However, the implementation of these laws has yet to be tested and many other discriminatory legal provisions which require amendment. OHCHR raised serious concerns that neither the Citizenship Act nor the Draft Interim Constitution incorporated its recommendations to amend certain discriminatory provisions.

65. Equality for Madhesis is emerging as a central issue in the peace process. The Madhesi people make up some 30-40 per cent of the population of Nepal, and see the electoral process as a critical step in addressing historical discrimination. The Citizenship Act only partially addressed their lack of citizenship. The draft Interim Constitution also creates a relative imbalance between electoral constituencies in the plains and in the hills, requiring greater voter population per seat in the Terai.
66. Towards the end of 2006, Madhesi groups organized a series of strikes to prevent the movement of Pahadis freely moving in the Terai (see also above, paras. 38-40). Serious communal violence between Madhesis and Pahadis broke out in the Mid-Western town of Nepalgunj in December 2006 following a strike called by the Madhesi political party, Nepal Sadbhawana Party (NSP). One person was killed, and there was widespread looting and destruction of Madhesi property in particular. Police failed to intervene adequately to maintain law and order, and to protect Madhesi property. The central Government acknowledged the gravity of these events, but the incidents highlighted the potential for further communal violence in the Terai region, the urgent need to strengthen the professional capacity of law enforcement authorities to maintain law and order, and to develop inter-community dialogue.
67. The process leading up to Constituent Assembly elections is likely to involve considerable public campaigning and mobilization around issues of discrimination. Addressing the growing demands for a State structure which protects the human rights of all and enables all Nepalese people to participate equally in society is a fundamental challenge of the peace process and the Constituent Assembly. Unless concerns are seriously addressed, there is a great risk of deepening social divisions and, ultimately, violence.

VII. CONCLUSION

68. Since the last report to the Commission on Human Rights in February 2006, there have been considerable improvements in some aspects of the human rights situation in Nepal. The Government and CPN(M) have recognized in the Comprehensive Peace Agreement that human rights are core elements to the peace process. Civil society, in its broadest sense, has framed many of its demands in human rights terms. There are expectations that the peace process will bring solutions to long-standing human rights issues, especially deeply-engrained discrimination, prejudices and abuse against marginalized groups, as well as economic disparities.
69. However, there remain serious concerns regarding on-going human rights abuses, and the current improvements which have taken place remain fragile. Any setback to the peace process risks a negative and potentially devastating impact on the human rights situation. It is essential that all stakeholders are committed to the peace process and address human rights issues at every stage to ensure a sustainable peace with justice. Many challenges remain, a major one being the issue of law enforcement and the administration of justice. The current weakness (and in many places absence) of law enforcement agencies, their limited capacity or will to maintain law and order and to protect the civilian population from violence, limited Government support and the resistance of CPN(M), will facilitate the emergence of elements who wish to undermine the peace process unless these problems are urgently addressed. The strengthening of law enforcement and justice capacity will be essential to ensuring that the electoral process for a Constituent Assembly, from its early stages, can be organized without fear, intimidation or more serious abuses. Likewise, political parties have a responsibility to ensuring that their own members fully respect the right of others to hold different political opinions. In this context also, parties will need also to take concrete steps to recognize the demands of marginalized groups to adequate representation. The lack of modalities for establishing local interim Government structures and the continuing obstacles to the return of Village Development Committees in many parts of the country must be urgently resolved through dialogue to ensure the establishment of rule of law in areas where it has most been absent.

70. Holding those responsible for violence and for human rights violations to account, thereby effectively ending the current climate of impunity at the level of the State and by CPN(M) must be a priority. Hundreds of thousands of lives have been affected by the conflict with many still bearing the scars, having lost their loved ones; as a result of torture and detention; maiming by bombs and improvised explosive devices; displacement and economic hardship; the psychological trauma of conflict. The peace process offers hope of recovery, but it lies with the parties to the conflict to translate their written commitments to human rights into effective, long-lasting action. OHCHR stands ready to assist regarding human rights matters related to the peace process.

A/HRC/4/97/Add.1
6 March 2007

HUMAN RIGHTS COUNCIL
Fourth session
Item 2 of the provisional agenda

**Report of the United Nations High Commissioner for
Human Rights on the human rights situation and
the activities of her Office, including technical
cooperation, in Nepal**

Addendum

Visit of the High Commissioner for Human Rights to Nepal

SUMMARY

The United Nations High Commissioner for Human Rights visited Nepal from 19 to 24 January 2007 to assess the work of her field office in Nepal; to highlight the critical importance of human rights to the peace process; and to help focus attention on long neglected issues of discrimination which have the potential to impact negatively on the current transition. The annex to the present report contains her findings, including the important progress made in terms of the peace process and the end to conflict-related human rights violations, but also includes findings on the lack of progress in addressing impunity and the need to urgently address issues of social exclusion and discrimination. During her visit, violent demonstrations erupted in the Terai region in an expression of frustration with the political process on the part of Madhesi, the indigenous people of the plain as compared to those from the hills. The High Commissioner also reports on these demonstrations. The Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) calls for restraint on the part of the security forces, for a return to peaceful means of protests on the part of the demonstrators, and for the Government to initiate a dialogue on the issues at all levels.

ANNEX

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on her visit to Nepal

CONTENTS

I.	THE VISIT OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS TO NEPAL IN JANUARY 2007	87
II.	UNREST IN THE TERAI REGION	89
III.	CONCLUSION	91

I. THE VISIT OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS TO NEPAL IN JANUARY 2007

1. The High Commissioner visited Nepal from 19 to 24 January 2007 to review the work of her field office in Nepal and to highlight the centrality of human rights in the peace process – at this critical juncture – as well as to call attention on a number of longstanding discrimination issues which have come to the fore since the cease fire in April and recently led to demonstrations, to lethal confrontations with the police, and to communal violence.
2. During her mission, the High Commissioner met with key government officials and travelled to Nepalgunj in the mid-western region and Sindhupalchowk in the central region. In the mid-western region, she toured a village in Bardiya district where the indigenous Tharu community has suffered a large number of disappearances reportedly committed predominantly by State security forces, but also Maoists. In the district of Sindhupalchowk, the High Commissioner met with women affected by the conflict and visited an under-equipped and under-staffed police post recently re-established to serve a population of 300,000.
3. The High Commissioner found that, while conflict-related violence has greatly declined, impunity remains prevalent in Nepal. Both the State and the Communist Party of Nepal (Maoist) (CPN-M) leadership have yet to make serious efforts to hold to account those responsible for past or current violations. The human rights community is eager to see some form of accountability introduced for past violations. The Comprehensive Peace Agreement envisages a truth-telling process but it is silent on the issue of criminal accountability. On this point, the High Commissioner took the opportunity of her visit to reiterate the need to avoid granting any amnesties at this stage so that the possibility of trials at a later date is not precluded. OHCHR is committed to provide civil society and the authorities appropriate assistance to help determine the best course of action with regard to transitional justice.
4. During the High Commissioner's visit, the Minister of Home Affairs and the Chief of the Army Staff committed themselves to ensuring a full civilian investigation into the case of Maina Sunuwar, a 15-year-old girl who died as a result of torture while in the custody of

the then Royal Nepalese Army in 2004, and guaranteed that the armed forces would fully cooperate with the investigation. While OHCHR will continue to press the authorities to deliver on their commitments in the Sunuwar case, it is understood that bringing justice in this instance must signal the beginning of the Government's commitment to address past violations, not an end to it. Shortly after her visit, the High Commissioner provided a first submission to the Department of Peacekeeping Operations of cases involving Nepalese military units and individuals against whom there is prima facie evidence of having committed human rights violations, with a recommendation that such units or individuals be barred from service with the United Nations.

5. The lack of accountability on the part of CPN-M is equally disturbing. In Nepal, the High Commissioner made both public and private appeals to CPN-M to end continuing abuses by their cadres and she urged the authorities to bring to justice those responsible for violations. During the course of her mission, the CPN-M leadership stated that it had issued instructions for its parallel systems of governance to be dissolved. The onus is now on CPN-M to deliver on this commitment and on State authorities to ensure that they can effectively fill the law enforcement vacuum that exists in much of the country.
6. The peace process has brought new urgency to addressing longstanding human rights issues revolving around discrimination and social exclusion. Demonstrations in the Terai region organized by the Madhesi¹, voicing their frustration at the lack of inclusion in the political process, erupted into violence during the High Commissioner's visit to Nepal.
7. The absence of an effective national strategy, with concomitant commitment, to combat discrimination is emerging as one of Nepal's greatest challenges during the peace process. Such grievances need to be actively and imaginatively addressed by the Government and the political parties, in consultation with civil society, through open and public debate regarding all aspects of the political transition.

1. See report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation and the activities of her Office, including technical cooperation, in Nepal (A/HRC/4/97, paras. 38-41).

II. UNREST IN THE TERAI REGION

8. OHCHR is deeply concerned about the recent violence in the Terai area of southern Nepal (see A/HRC/4/97, paras. 65 and 66) in the context of demonstrations by Madhesi, and the often excessive responses from the Nepal Police and Armed Police Force.
9. After the arrest of a group of Madhesi protestors in Kathmandu on 16 January 2007 for burning a copy of the Interim Constitution, an organization called the Madhesi Peoples' Rights Forum organized a Terai-wide strike (bandh), requesting that the Government amend the Interim Constitution so that it provide for (a) a federal State structure with autonomy for component states, including the Terai; (b) the redrawing of electoral constituencies based on population; and (c) proportional representation of Madhesis in government bodies, including the legislature and the security forces. The bandh was widely observed and resulted in a shutdown of commerce and transportation throughout large areas of southern Nepal.
10. Following the fatal shooting of a protestor by a CPN-M cadre on 19 January 2007 and of four demonstrators by the Nepal Police and Armed Police Force on 22 January, both in Siraha District, demonstrations quickly spread throughout the Terai areas of the central and eastern regions. The demonstrations resulted in extensive damage to public and private property, widespread threats to journalists and human rights defenders, serious injuries to demonstrators and police, and substantial loss of life. At the time of writing, OHCHR had confirmed 24 deaths (23 civilians and one police officer) and hundreds of injuries, resulting primarily from confrontations between demonstrators and the police.
11. OHCHR field teams were deployed to monitor the demonstrations, to engage in preventive protection work and to investigate instances in which the Nepal Police and the Armed Police Force had responded to the demonstrations with excessive, and sometimes lethal, force. For example, OHCHR teams documented cases of the Nepal Police and Armed Police Force beating protestors on the head with metal-bound bamboo sticks (lathis), entering homes to beat residents, obstructing the passage of ambulances and emergency vehicles and firing live ammunition directly into crowds of demonstrators when there was no credible threat to life. It is acknowledged that

the police were, on several occasions, confronted with violence and severe provocation. Nevertheless, many aspects of the police response mirrored the excessive and unnecessary use of force employed by the security forces in response to the protests of April 2006, documented in OHCHR public report of September 2006², which indicates that the relevant recommendations made in that report have yet to be acted on by the law enforcement agencies and the Interim Government.

12. The violence subsided after the Prime Minister made a public announcement on 7 February 2007 that the Interim Constitution would be amended in such a way as to satisfy a number of the Madhesi demands. However, the atmosphere remains tense in the Terai areas of Nepal, and OHCHR has serious concerns that the Nepal Police, and in particular the Armed Police Force, lack the capacity to respond effectively to such demonstrations using only the minimum necessary force.
13. During the unrest, OHCHR publicly and repeatedly called on the Government and Madhesi leaders to engage in immediate dialogue to stop the violence and to identify solutions to restore peace and respect for human rights. OHCHR believes that, as well as addressing Madhesi demands for representation, there must be prompt and credible investigations into all killings and injuries to determine those responsible. It is essential that those responsible for the violence should also be held fully accountable in accordance with the law, whether it be security forces personnel, CPN-M cadres or demonstrators.

2. *The April Protests: Democratic Rights and the Excessive Use of Force - Findings of OHCHR Nepal 's Monitoring and Investigations (September 2006).*

III. CONCLUSION

14. The issues of impunity and social exclusion, and the violence surrounding demonstrations need to be urgently addressed to ensure respect for human rights as a foundation of the peace process. Concerted efforts will need to continue to ensure that there is effective accountability for past crimes, whether committed by the security forces or CPN-M. The political leadership on all fronts needs to ensure that every sector of Nepalese society is effectively engaged in the political transition. It will be crucial for security forces to learn from their past experience of policing demonstrations. Most significantly, police should ensure that they avoid excessive use of force. At the same time all segments of society should engage only in peaceful forms of protest.

